

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Економічний факультет

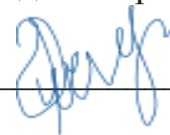
Кафедра економіки та менеджменту

Кваліфікаційна робота магістра

на тему: «ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН НА КОНКРЕТНИЙ ПРОДУКТ»

Виконала: студентка 6 курсу,
групи ЕТз – 21

Спеціальності 073 «Менеджмент»
Освітньо-професійної програми
«Адміністративний менеджмент»

Карина ЄРМАКОВА

Керівник наукової роботи:
кандидат економічних наук,
доцент

_____ Володимир ШТУЧНИЙ

Рецензент: доктор економічних
наук, професор
кафедри менеджменту та бізнесу
Харківського національного
економічного університету
імені Семена Кузнеця

_____ Тетяна БЛИЗНЮК

Харків – 2022

4. План роботи

№ з/п	Назва етапів роботи
1	Розробка та узгодження змісту кваліфікаційної роботи магістра, ознайомлення з літературними джерелами за темою.
2	Робота над теоретичним розділом.
3	Доопрацювання першого розділу згідно з рекомендаціями наукового керівника. Написання другого розділу кваліфікаційної роботи.
4	Доопрацювання другого розділу згідно з рекомендаціями наукового керівника. Підготовка третього розділу кваліфікаційної роботи.
5	Доопрацювання третього розділу згідно з рекомендаціями наукового керівника. Написання вступу, висновків кваліфікаційної роботи магістра; оформлення списку використаних джерел.
6	Доопрацювання кваліфікаційної роботи згідно з рекомендаціями наукового керівника, подання до рецензування.
7	Подання роботи на кафедру

5. Дата видачі завдання «05» вересня 2022 р.

Здобувач вищої освіти

(підпис)

Карина СРМАКОВА
(ім'я, прізвище)

Керівник роботи

(підпис)

Володимир ШТУЧНИЙ
(ім'я, прізвище)

Гарант освітньої програми

(підпис)

Лариса ТЄШЕВА
(ім'я, прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН.....	7
1.1 Поняття ціни, функції ціни, ціноутворення, ціноутворюючі фактори.....	7
1.2 Необхідність регулювання цін державою.....	13
1.3 Методологія державного регулювання цін: методи, форми, інституційний аспект, нормативна база.....	15
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН НА ГАЗ ТА НАФТУ НА ПРИКЛАДІ «НАФТОГАЗ УКРАЇНИ».....	26
2.1 Характеристика нафтогазової галузі та цін на її продукцію в Україні...	26
2.2 Характеристика організації «Нафтогаз України».....	44
2.3 Державне регулювання діяльності компанії Нафтогаз та ціноутворення на продукцію цієї організації.....	49
РОЗДІЛ 3. ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОПОЗИЦІЙ ЩОДО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН НА ГАЗ ТА НАФТУ.....	56
3.1. Шляхи розвитку державного регулювання у нафтогазовій галузі.....	56
3.2. Рекомендації щодо визначення видів продукції, ціни на які повинна регулювати держава.....	60
3.3 Пропозиції щодо використання методів державного регулювання цін на газ та нафту.....	65
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена, по-перше, тим, що ринок сам себе не відтворює, тобто найдієвіша конкуренція згодом призводить до монополії; по-друге, ціни, з одного боку, є одним з основних об'єктів державного регулювання економіки, а з другого боку, ціни, цінова політика і державне регулювання цін займають важливе місце серед засобів державного регулювання економіки; по-третє, вартість паливно-енергетичних ресурсів має значний вплив на рівень, структуру і динаміку цін і тарифів майже всіх видів продукції; по-четверте, в періоди докорінних змін в економіці країни, продовження глобального потепління в усьому світі і безпрецедентного загострення кризових явищ в політичній та соціальній сферах, потреба в державному регулюванні взагалі, і в державному регулюванні цін, зокрема, посилюється.

У теперішній час все більше уваги приділяється енергетичній безпеці України та оптимізації впливів як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. В свою чергу, нафтогазова галузь є однією з ключових для України та багатьох країн світу. Саме тому науковці мають суперечності у поглядах щодо державного регулювання у цій сфері. Світова практика показує, що держави світу все рідше застосовують жорсткі адміністративні методи, та надають перевагу економічним методам, що створюють сприятливі умови для розвитку нафтогазової сфери. В нашій країні донедавна було навпаки. Це сприяло появі багатьох негативних тенденцій в розвитку цієї галузі.

У відповідності з існуючими цілями державного регулювання цін науковцями пропонуються різноманітні та, як правило, суперечливі шляхи задля їх досягнення. Тобто, незважаючи на існування великого кола фахівців, а також великої кількості наукових праць з питань державного регулювання цін, дана проблема залишається гостро дискусійною та суперечливою. Саме це підвищує інтерес до її вивчення та значущість кінцевих результатів дослідження.

Наукова література за обраною темою відображає як класичні погляди та суперечливі точки зору щодо ролі держави в процесі регулювання економікою

(Д.Кейнс, М.Фрідмен), так і сучасні підходи та до цього питання, а також досвід багатьох країн. Зокрема, неоціненний внесок у вивчення питання державного регулювання цін зробили наукові праці таких вчених: Гладких Д. М., Кареба М. І., Кононенко В. І., Корінев В. Л., Тормоса Ю. Г., Хмара Н. К., Шкварчук Л. О., Штучний В. Г., Олійник Д. І. та інші.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування пропозицій щодо розвитку державного регулювання цін на газ та нафту.

Для досягнення мети дослідження поставлені та вирішені наступні завдання:

- вивчено теоретичні основи ціноутворення та сучасні умови функціонування системи державного регулювання цін в економіці України;
- розглянуто сучасний механізм державного регулювання цін на газ та нафту в Україні і світі;
- виконано класифікацію методів державного регулювання цін;
- виявлено характерні особливості державного регулювання цін з урахуванням сучасної соціальної політики;
- систематизовано характерні особливості державного регулювання цін на газ та нафту в Україні та світі;
- проведено аналіз нафтогазової галузі в Україні та світі;
- сформульовано пропозиції щодо удосконалення державного регулювання цін на газ та нафту.

Об'єктом дослідження є система державного регулювання ціноутворення та її вплив на нафтогазову галузь в Україні та світі.

Предметом дослідження є вплив державного регулювання цін на функціонування нафтогазової галузі України.

Методологічна основа дослідження складається з сукупності методів, форм, нормативної бази та інституційного аспекту державного регулювання цін, їх вплив на нафтогазову галузь України. В процесі дослідження були використані методи: збору і узагальнення інформації (спостереження, порівняння); групування;

таблично-графічні методи (табличний, графічний); методи аналізу (порівняльного аналізу, економічного аналізу), систематизації і узагальнення; статистичні методи.

Інформаційну базу досліджень склали інформаційно-аналітичні матеріали державних органів управління і статистики за 2021-2022 р. У кваліфікаційній роботі були використані законодавчі і нормативні акти України, зарубіжний досвід в області регулювання цін, праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених з даної проблеми, матеріали Міністерства економіки України та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, матеріали міжнародних і українських науково-практичних конференцій і семінарів, річна звітність за 2021 рік НАК «Нафтогаз України».

Результатами дослідження є наукова новизна та практичне значення пропозицій щодо удосконалення державного регулювання цін на газ на нафту в Україні.

Апробація роботи представлена у тезах Міжнародної наукової конференції на тему «Економічні тренди: нові можливості та загрози» на базі факультету права, економіки та управління в Університеті міста Ле-Ман (Франція).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН

1.1 Поняття ціни, функції ціни, ціноутворення, ціноутворюючі фактори.

Ціна є спрямовуючою силою ринку. Розуміння системи та видів цін, що використовуються на внутрішньому та зовнішньому ринках, вміння розрахувати їх рівень та наявність чіткого уявлення про їх структуру дозволяють впровадити найбільш раціональні методи та політику ціноутворення підприємства з урахуванням реальної кон'юнктури ринку та інших чинників середовища і таким чином забезпечити максимально можливий результат економічної діяльності організації. Поєднання теорії ціни з практикою застосування та використання реального механізму ціноутворення в конкретних галузях та сферах економічної діяльності суспільства допомагає розширити кругозір фахівця та підвищити рівень його професіоналізму.

Ціна являє собою економічну категорію, що означає суму грошей, за яку продавець хоче продати, а покупець готовий придбати товар. Таке розуміння ціни більш актуальне для мікроекономічного рівня, тобто для рівня конкретної організації. А для макроекономічного рівня більш перспективним, на наш погляд, є наступне формулювання ціни. Ціна – це грошовий вираз вартості виробництва та реалізації товару чи послуги [43, с. 12].

Треба відзначити, що один і той же товар може продаватися на різних ринках за різними цінами. Ціни, зазначені на багатьох ринках, керують рішенням споживачів придбати той чи інший товар, працювати в тому чи іншому місці; виробнику ціни підказують рішення щодо виробництва тих чи інших товарів та послуг, придбанні різних видів та кількості ресурсів.

Оскільки ціна обслуговує обіг по реалізації та/або з придбання товарів, то відповідно в ціні однаковою мірою повинні бути враховані інтереси виробника та споживача продукції, звідси рівень цін залежить від того, де, коли і за якими умовами відбувається угода (покупка-реалізація).

Для вартісної оцінки результатів угоди та витрат використовуються різні види цін. Вітчизняний та світовий досвід показують, що використовується багато видів цін, пов'язаних з особливостями придбаних та проданих товарів, а також можливостями та інтересами контрагентів. Попри безліч цін, що діють на ринку, вони пов'язані між собою. Варто тільки змінити рівень однієї ціни, як зміни спостерігаються у рівнях інших цін. Це пояснюється тим, що, по-перше, існує єдиний процес формування витрат на виробництво; по-друге, усі суб'єкти ринку взаємопов'язані; по-третє, має місце тісна взаємозалежність усіх елементів ринкового механізму. В залежності від того, яка ознака береться для класифікації, усі види цін можна поділити на різні групи [43, с. 27].

Класифікацію цін за деякими ознаками проілюстровано на рисунку 1.1.

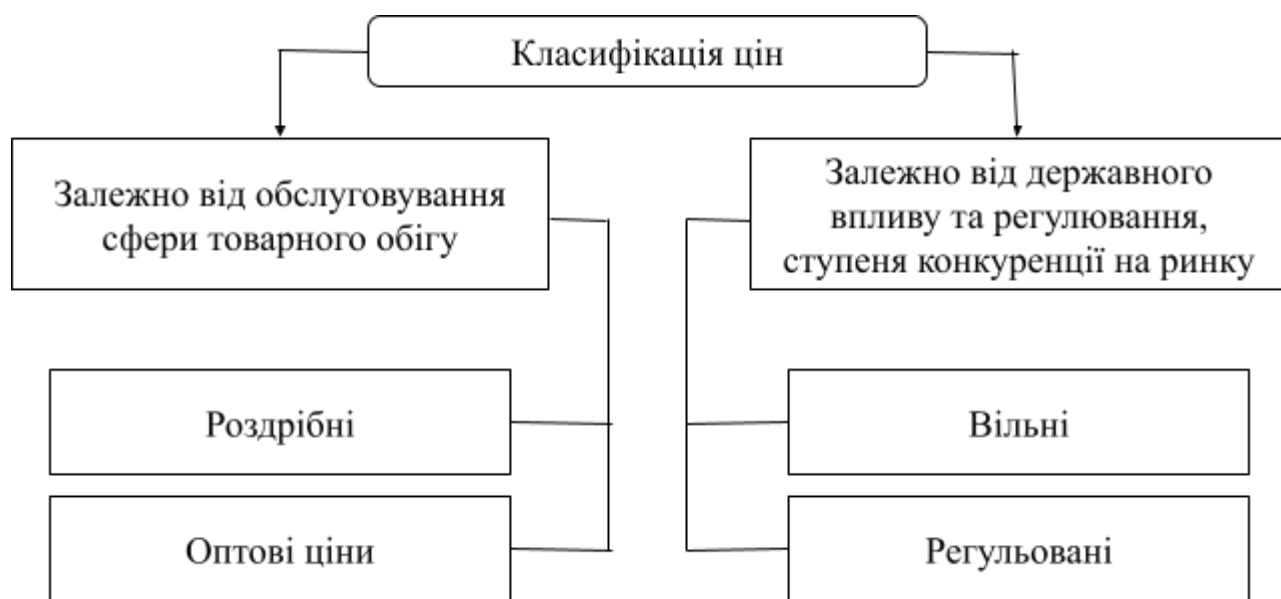

Рисунок 1.1 – Класифікація цін

Джерело: складено автором

Оптовими цінами можна вважати такі ціни, за якими підприємство реалізує свою продукцію іншим підприємствам, зазвичай великими партіями, тобто оптом. До оптових цін належать закупівельні ціни, за якими підприємство реалізує

продукцію задля наступної переробки. Відмінність закупівельної ціни від інших видів цін полягає у тому, що до її складу не входять акциз та ПДВ [43, с. 28].

Звернемо увагу на класифікацію цін в залежності від державного впливу. Слід зазначити, що вільною ціною, тобто ринковою, є ціна, що встановлюється виробником продукції (послуг) залежно від попиту та пропозиції на певному ринку. Регульованою ціною є ціна, що встановлена певними державними органами, або по відношенню до якої діють певні обмеження з боку держави. В свою чергу регульовані ціни поділяють на граничні ціни, вище яких виробник не може встановлювати ціну на свою продукцію; та фіксовані, що встановлені на певному рівні [43, с. 29].

Функції ціни – це сукупність загальних властивостей, які об'єктивно має ціна як економічна категорія і ціна кожного конкретного виду продукції.

В різних джерелах виділяють різну кількість функцій ціни (від трьох до десяти і навіть більше). На наш погляд, найбільш розповсюджена класифікація з п'яти основних функцій ціни.

1. Обліково-вимірювальна функція визначає сутність ціни як грошового виразу вартості товару. Ціна у даному випадку виступає тим інструментом, який дозволяє організувати вартісний облік будь-яких господарсько-економічних процесів, як на окремому підприємстві, так і в економічній системі в цілому. Таким чином ціна дозволяє зіставити або порівняти витрати та результати підприємницької діяльності будь-якого господарюючого суб'єкту.

2. Стимулююча функція має прояв у впливі ціни на виробництво та споживання товарів. Так, ціна стимулює виробника через рівень укладеного в неї прибутку, а саме високий рівень прибутку призводить до зростання обсягів виробництва товарів. Співвідношення ціни та споживчих властивостей товару стимулює зміни обсягів споживання.

3. Розподільча (перерозподільча) функція проявляється в тому, що у реальному житті ціна, як правило, не дорівнює вартості товару. Вона або завищена, або занижена, як під впливом сукупності ринкових факторів (об'єктивно), так і свідомо зі сторони конкретних суб'єктів ринку (наприклад,

держави). Різниця між діючою ціною та об'єктивною вартістю товару може бути спрямована на вирішення якихось проблем.

У загальному випадку перерозподільна функція ціни може виявлятися у двох формах:

– через вилучення частини ціни товару (у вигляді різних податків) у користь держави з подальшим використанням накопиченої суми грошей на макроекономічні та соціальні потреби (наприклад, фінансування армії, безкоштовна освіта та медичне обслуговування тощо);

– через регулювання ціни на різні товари з наступною підтримкою одних виробників за рахунок інших (наприклад, фіксація цін на паливно-мастильні матеріали для сільськогосподарських підприємств перед початком сільськогосподарських робіт) або споживачів за рахунок виробників (наприклад, фіксація ціни на соціально значущі товари).

4. Балансуюча функція проявляється у такому коливанні ринкових цін на товари, що, зрештою, призводить до рівноваги попиту та пропозиції.

5. Функція розміщення капіталу та виробництва проявляється у переливі капіталу (створення нових суб'єктів господарювання) в ті сектори економіки, географічні та/або економічні регіони, де спостерігається висока норма прибутку. Таким чином, цілеспрямовано (а в окремих випадках і стихійно) може бути створена раціональна економічна структура національної економіки.

Ціна визначає усі товарно-грошові відносини. Звідси виходить поняття ціноутворення.

Ціноутворення – це складний процес формування ціни на товари та послуги, на який впливає велика кількість факторів.

Існує дві основні системи ціноутворення [36]:

1. Ринкове ціноутворення, при якому ціна формується здебільшого на взаємодії попиту та пропозиції.

2. Централізоване державне ціноутворення – полягає у формуванні цін органами державної влади.

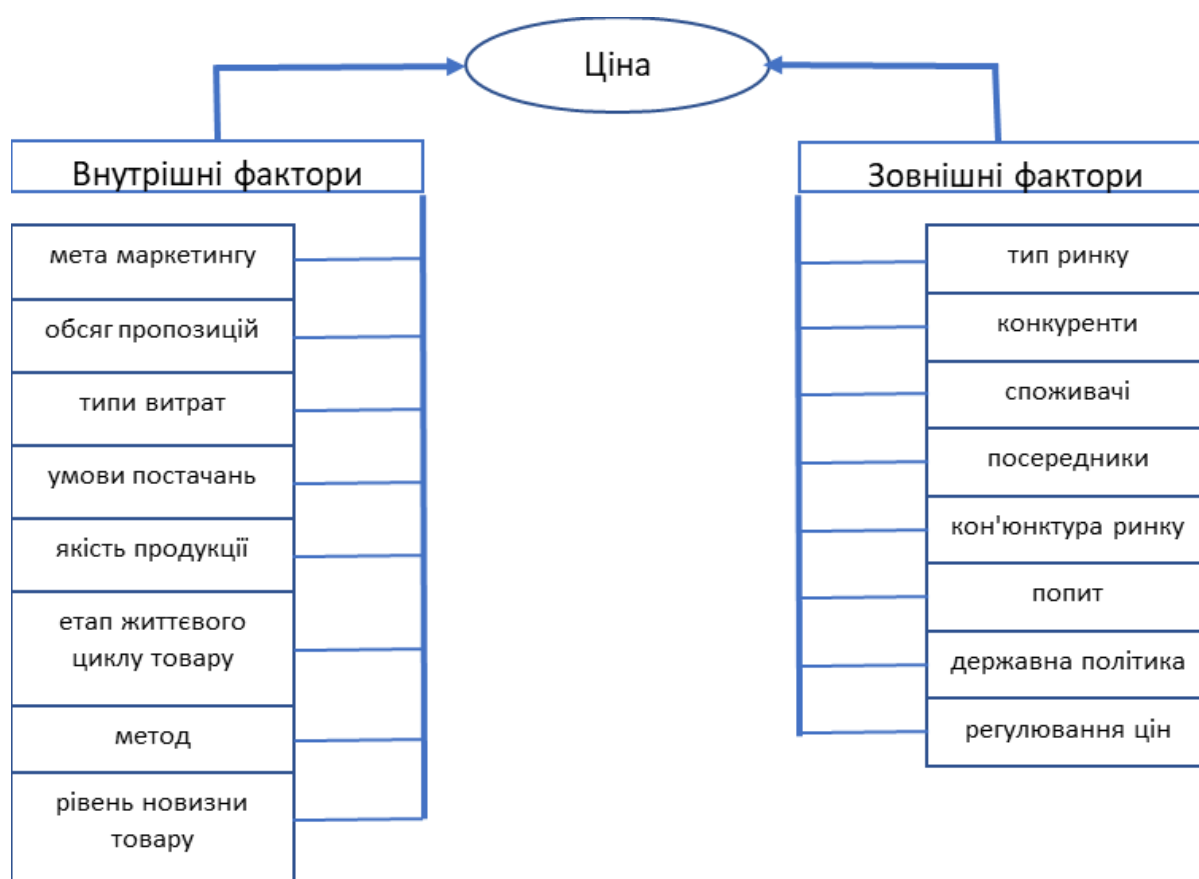
Зазначимо основні принципи ціноутворення:

1. Наукове обґрунтування.
2. Цільова спрямованість.
3. Безперервність процесу ціноутворення.
4. Взаємозв'язок, єдність процесів ціноутворення.
5. Контроль за рівнем цін.

Зупинимося на принципах єдності процесів ціноутворення та контролю за дотриманням цін. Оскільки ці поняття взаємопов'язані, то, перш за все, вони стосуються монополій та товарів першої необхідності, що мають велике соціальне значення. За порушення принципів ціноутворення, встановлених державою, передбачені адміністративні та економічні санкції.

Процес ціноутворення базується на основі методології, тобто на сукупності загальних правил та методів, за якими формується ціна. Ці правила пов'язані найчастіше з макроекономічними особливостями господарської системи та різними сферами ціноутворення. Виходячи з цього, методологічні засади можуть бути загальними як для групи суміжних підприємств, галузей, так і для економіки в цілому. Основні методичні правила визначаються державними органами влади. Здійснення політики ціноутворення відбувається за допомогою різних методів встановлення цін та контролю над ними [7, с. 10].

Як вже було зазначено вище, на ціну впливає велика кількість факторів. Існує досить велика кількість класифікацій ціноутворюючих факторів. Найбільш розповсюджені класифікації, в якій ціноутворюючі фактори поділяються, перш за все, на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх факторів слід віднести наступні: мета маркетингу, обсяг пропозицій, типи витрат, умови постачань, якість продукції, етап життєвого циклу товару, метод ціноутворення, рівень новизни товару. До зовнішніх факторів відносять: тип ринку, конкурентів, споживачів, посередників, кон'юнктуру ринку, характер та рівень попиту, державну політику та регулювання цін. Класифікацію, яку було розглянуто вище, ілюструє рисунок 1.2.

Рисунк 1.2 – Ціноутворюючі фактори

Джерело: [7, с. 35]

Потрібно відзначити, що саме державна політика та регулювання цін мають вплив на ціну всіх видів продукції. Але на деякі види продукції цей вплив дуже значний (соціально-значущі або стратегічно важливі для держави товари та послуги), а на інші, навпаки, дуже незначний.

1.2 Необхідність регулювання цін державою

Необхідність втручання держави в економіку зумовлена проблемами, які ринковий механізм вирішити сам неспроможний або вирішує їх погано, створенням умов для ефективного функціонування самого ринкового механізму, усуненням негативних наслідків ринкових процесів, захистом національних інтересів на світовому ринку. Потреба у державному регулюванні економіки визначається наявністю таких явищ в економіці як інфляція, безробіття, неефективне використання ресурсів, монополізм, забруднення довкілля, падіння ділової активності, відсутність соціального захисту непрацевдатних, неспроможність національної економіки задовольнити всі потреби внутрішнім виробництвом тощо. Найбільш глибоко обґрунтував необхідність державного впливу на економіку англійський економіст Джон М. Кейнс. У 1936 р. він опублікував працю «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» [8]. У якій були чітко окреслено специфічні макроекономічні проблеми, запропоновано засадні принципи методології та методики їхнього аналізу, сформульовано завдання економічної політики держави.

Державне регулювання економіки (ДРЕ) – це управління соціально-економічним розвитком країни, тобто сукупність заходів державного впливу на об'єкти і процеси з метою певного спрямування господарської діяльності суб'єктів національної економіки, узгодження їхніх інтересів і дій для реалізації конкретних цілей.

Державне регулювання економіки – це система заходів задля здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку економіки і всього суспільства [40, с. 17].

Державне регулювання економіки можна розглядати з теоретичного і практичного погляду. З теоретичного погляду державне регулювання економіки – це система знань про сутність, закономірності дії та правила застосування типових

методів та засобів впливу держави на хід соціально-економічного розвитку, спрямованих на досягнення цілей державної економічної політики.

Необхідність державного регулювання виникає не тільки у випадках недосконалості окремих ринків, а й у зв'язку із вирішенням таких економічних проблем як боротьба з інфляцією, забезпечення повної зайнятості, суміщення таких принципів як економічна ефективність та соціальна справедливість. Таке регулювання може мати таку ціль як, наприклад, стабілізація рівноваги або її зрушення, наближення до рівноваги або відхилення від неї [40, с. 20].

Як свідчить досвід розвитку країн з ринковою економікою, ще в XIX столітті деякі держави намагались регулювати ціни. За останні 150 років уряди багатьох держав вдавалися до різних заходів з метою регулювання цін, і на сьогодні 56 заходів впливу на ціноутворення стали невід'ємною складовою системи державного регулювання економіки. Проблема ж полягає у визначенні ступеня та форм обмеження вільного ціноутворення.

Державне регулювання цін являє собою діяльність держави, спрямовану на встановлення і збереження такого рівня цін, який забезпечував би рентабельну діяльність суб'єктів господарювання, паритет цін різних галузей народного господарства, реальну заробітну плату, стійкість валюти та інші економічні параметри в державі [43, с. 81].

Державне регулювання цін — це не разовий акт встановлення рівня цін, їх динаміки і співвідношення, а комплекс заходів щодо активізації всіх ціноутворюючих факторів. Перехід будь-якої економіки до ринкових відносин у кінцевому підсумку сприяє розвитку економіки. Однак при цьому збільшується кількість кризових ситуацій, тому держава повинна втручатися в економічні процеси з метою пом'якшення наслідків негативних явищ, адже, впливаючи на ціни, держава намагається зменшити циклічні коливання процесів виробництва та реалізації, а також перерозподілити фінансові ресурси між галузями та підприємствами. Загалом такий вплив має антикризовий характер. При цьому важливого значення набуває правильно обрана мета державного регулювання ціноутворення.

Мета державного регулювання цін у будь-якій країні залежить від багатьох чинників: національних особливостей, кліматичних умов, наявності сировини, матеріалів, політичної ситуації в країні, становища держави у світовому поділі праці.

1.3 Методологія державного регулювання цін: методи, форми, інституційний аспект, нормативна база.

Проблема інституційних основ і особливостей державного регулювання енергетичного розвитку, вивчення факторів, які безпосередньо впливають на галузь нині, мають особливу новизну і актуальність для економічної науки. Очевидно, що все це робить питання регулювання розвитку паливно-енергетичної галузі актуальним у контексті забезпечення стабільного економічного розвитку ринків, економічного зростання та фінансової стабільності. Держава бере на себе свої обов'язки за допомогою різних методів державного регулювання. Державне регулювання економіки є однією з основних форм участі держави в національній економіці, коли державні органи використовують законодавчі та адміністративні методи розподілу доходів та ресурсів, темпів зростання та рівня життя.

Методологія державного регулювання — це принципи, методи та логіка керування соціально-економічним розвитком країни [7, с. 10].

Регулювання цін та їх співвідношень на макроекономічному рівні потребує втручання держави. Розрізняють прямий та непрямий вплив держави на ціни.

Пряме, або ще адміністративне, втручання держави означає встановлення державними органами певних правил ціноутворення, вплив на рівні, структуру та динаміку діючих цін.

В умовах ринкової економіки регульовані ціни, як і вільні, встановлюються безпосередньо виробниками. Державний вплив на такого виду ціни здійснюється шляхом розробки рекомендацій щодо встановлення цін на товари та послуги. У такому випадку держава визначає порядок обчислення рівня витрат, а саме

калькуляції собівартості, визначає склад витрат спеціальними нормативними документами, встановлює нормативи рентабельності на продукцію монополій.

На основі аналізу діяльності суб'єктів ціноутворення приймається рішення щодо необхідності державного регулювання цін. Можна виділити наступні форми прямого державного впливу на процес ціноутворення.

1. Заморожування цін на конкретний період часу. Розрізняють загальне заморожування цін, яке використовується при занадто сильному інфляційному розвитку економіки. Також може бути заморожування цін на окремі товари, або тимчасова, часткова заборона на змінення цін.

2. Встановлення фіксованих цін та тарифів, тобто фіксація цін на невизначений період часу чи до наступної зміни. Фіксовані ціни встановлюються певними державними органами, ними ж і регулюються. Суб'єкти ціноутворення у такому випадку повинні реалізовувати свою продукцію тільки за такими цінами.

3. Встановлення граничних цін або коефіцієнтів. Встановлення мінімального або максимального рівня ціни, вище чи нижче якого ціна не може підніматися, іноді встановлюють діапазон, в межах якого, може встановлюватися ціна. Тобто, коли треба збалансувати протилежні інтереси двох сторін, наприклад, встановлення валютного коридору.

4. Встановлення граничного норматива рентабельності. У такому випадку при розрахунку ціни враховується прибуток у розмірі граничного норматива рентабельності. Такий метод може бути застосований при регулюванні цін на продукцію виробників-монополістів, розмір цін може бути диференційований за галузями та групами продукції.

5. Встановлення фіксованих чи граничних розмірів постачальницько-збутових та торгових надбавок, націнок, знижок. Органам виконавчої влади дозволено встановлювати розмір та граничний рівень таких надбавок, визначати порядок їх встановлення.

6. Декларування цін. За рішенням державних органів може бути введено декларування оптових цін на окремі види продукції. У такому випадку суб'єкти

підприємницької діяльності повинні надати державним органам декларацію стосовно встановлених цін [43, с. 84].

Непряме втручання держави у процес ціноутворення може бути здійснено наступним чином:

1. За допомогою регулювання податків на продукцію, що виробляють та споживають, шляхом пільгового оподаткування.

В залежності від призначення та об'єктів, що одержують допомогу, субсидування може бути спрямоване:

- на покриття витрат в бюджеті одного рівня за рахунок іншого;
- субсидування юридичних і фізичних осіб.

За формою надання фінансової допомоги субсидії поділяються:

- прямі субсидії – призначені для фінансування виробництва та нових технологічних рішень, проведення наукових досліджень, перепідготовки кадрів.
- непрямі субсидії – надаються державними структурами, виходячи із затверджених положень кредитної і податкової політик.

Прямі надаються у формі грошових виплат пропорційно обсягу споживання певного товару, а непрямі – у формі пільгового оподаткування або кредитування.

2. Шляхом регулювання доходів виробників, споживачів та продавців.

3. Розширення товарної пропозиції на ринку шляхом застосування сукупності різних засобів.

4. Створення умов задля розвитку здорової конкуренції на ринку та ін [43, с. 85].

В економіці України на практиці застосовуються як адміністративні, так і економічні методи державного впливу на ціни.

Наступним кроком розглянемо основні підходи та принципи державного регулювання.

Можна виділити наступні підходи до державного регулювання економіки:

1. Поняття державного регулювання та ринкового механізму взаємопов'язані та є атрибутом змішаної економіки країни.

2. У стабільній національній економіці основним індикатором соціально-економічних відносин є ринковий механізм, а державне регулювання виконує допоміжну роль.

Потрібно звернути увагу на основні принципи державного регулювання економіки, а саме наукової обґрунтованості, погодження інтересів, системності, цілеспрямованості, пріоритетності, комплексності, адаптації, мінімальної достатності, ефективності.

Принцип наукової обґрунтованості зумовлений дотриманням вимог економічних законів, правової бази, національних особливостей та реалій соціального, економічного та політичного життя суспільства.

Принцип погодження інтересів обґрунтований необхідністю погодження інтересів різних суб'єктів економіки, а саме загальнодержавних, регіональних, групових. Державне регулювання має бути механізмом, який задовольняє цю потребу.

Системність зумовлена тим, що національна економіка є складовою великої системи, яка має різні рівні та елементи.

Цілеспрямованість державного регулювання обґрунтована досягненням конкретної мети, зазначеної вище.

Принцип пріоритетності потребує чіткого виділення соціально-економічних проблем, вирішення яких потребує зосередження зусиль за наявності обмеженості державних ресурсів.

Принцип комплексності – це необхідність використання сукупності засобів та інструментів, що має у розпорядженні держава, а саме правових, адміністративних, економічних, прямих, непрямих.

Під принципом адаптації мається на увазі, що державне регулювання має базуватись на безперервному аналізі соціально-економічних процесів а залежності від внутрішніх або зовнішніх умов розвитку країни.

Принцип мінімальної достатності обґрунтований тим, що держава повинна виконувати та регулювати тільки ті функції, які не може задовольнити ринок, а

також функції державного регулювання мають розподілятися так, щоб на вищих рівнях вирішувалися ті питання, які не можуть бути з'ясовані на нижчих.

Принцип ефективності включає організаційно-правове забезпечення державного регулювання, економіко-організаційне забезпечення та порівняння витрат та результатів державного впливу на економічні процеси [7, с. 10].

Впливаючи на ціну, держава може задовольняти певні потреби, наприклад, підтримує національну економіку або регулює можливості громадян, поповнює державний бюджет за рахунок податків, які входять до складу ціни. Потрібно відзначити, що складність регулювання цін полягає у тому, що вони є об'єктом регулювання, і водночас, інструментом, тобто державне регулювання відбувається за допомогою впливу на ціну. Отже, державне регулювання цін є інструментом захисту державних інтересів та підтримання громадян.

Регулювання відносин та основні методологічні засади цінової політики країни зосереджені у Законі України «Про ціни і ціноутворення» [36]. Також саме цим Законом врегульовані такі процеси як формування та застосування цін, встановлення контролю у сфері ціноутворення. Звернемося також до ролі держави у процесі ціноутворення. Її роль має неоднозначний характер, бо держава виступає як один із суб'єктів ціноутворення, з одного боку, а з іншого – як орган контролю та регулювання.

Необхідно звернути увагу на інституційний аспект державного регулювання цін. На основі чинного законодавства України державне регулювання цін здійснюється насамперед Кабінетом Міністрів України, а також іншими органами виконавчої влади, державними колегіальними органами та органами місцевого самоврядування у масштабах своїх повноважень.

Основні інституції та їх завдання та повноваження, що мають вплив на сферу ціноутворення у паливно-енергетичній галузі надано в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Характеристика державних інституції

Державний орган	Основні завдання та повноваження у сфері ціноутворення
Кабінет Міністрів України	<ul style="list-style-type: none"> – проведення державної цінової політики – здійснення державного регулювання цін, визначення повноважень органів виконавчої влади щодо формування, встановлення та застосування цін – визначення переліку категорій товарів, державні регульовані ціни на які затверджуються відповідними органами виконавчої влади.
Міністерство фінансів України	<ul style="list-style-type: none"> – формування та реалізацію єдиної державної податкової і митної політики, – реалізація державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства, – реалізація державної політики у сфері контролю за трансфертним ціноутворенням, – реалізація державної фінансової політики у сфері співробітництва з іноземними державами, іноземними фінансовими установами і міжнародними фінансовими організаціями.
Міністерство енергетики України.	<ul style="list-style-type: none"> – формування та реалізацію державної політики у нафтогазовому та нафтогазопереробному комплексі; – формування та реалізацію державної політики у сфері ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів та у сфері нагляду (контролю) у галузі теплопостачання.
Антимонопольний комітет України	<ul style="list-style-type: none"> – контроль за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та регулюванням цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій.

Національний банк України	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечує цінову стабільність, а саме збереження купівельної спроможності національної валюти. – проводить послідовну, прозору грошово-кредитну політику, спрямовану на забезпечення стабільності цін. – стримує та коригує темпи зростання інфляції шляхом прийняття рішення щодо розміру облікової ставки – коригує зміни обмінного курсу гривні, що в свою чергу призводить до коригування кінцевої ціни імпортованого товару
Державна митна служба України (Держмитслужба)	<ul style="list-style-type: none"> – реалізації державної митної політики, створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності – забезпечення запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил; – забезпечує та здійснює контроль з питань митної справи на всій території України, у тому числі у вільних митних зонах, територіальному морі, пунктах пропуску через державний кордон тощо – здійснює контроль за дотриманням підприємствами порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України;
Державна податкова служба України (ДПС)	<ul style="list-style-type: none"> – реалізація державної податкової політики – контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків, зборів, платежів, – державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом пального – державної політики з адміністрування єдиного внеску – державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті, проведення розрахункових операцій, а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (Регулятор, НКРЕКП)	<ul style="list-style-type: none"> – здійснює державне регулювання, моніторинг та контроль за діяльністю суб'єктів господарювання у сферах енергетики та комунальних послуг, зокрема у постачанні природного газу; діяльності з транспортування нафти, нафтопродуктів трубопровідним транспортом. – ліцензування діяльності у сферах енергетики та комунальних послуг – формування цінової і тарифної політики у сферах енергетики та комунальних послуг.
Державна інспекція енергетичного нагляду України (Держенергонгляд)	<ul style="list-style-type: none"> – реалізація державної політики у сфері контролю у галузі теплопостачання; – подає Міненерго результати перевірок здійснення учасниками ринку реконструкції та модернізації енергетичного обладнання – надає НКРЕКП висновки щодо пріоритетності технічних рішень для розвитку систем розподілу, передбачених проектами інвестиційних програм операторів систем розподілу;
Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба)	<ul style="list-style-type: none"> – перевіряє додержання суб'єктами господарювання, що провадять діяльність у сфері торгівлі і послуг, вимог законодавства про захист прав споживачів, а також правил торгівлі та надання послуг; – проводить контрольні перевірки правильності розрахунків із споживачами за реалізовану продукцію відповідно до закону;

Джерело: складено автором

Також, необхідно розглянути структуру та підпорядкованість розглянутих вище органів державного регулювання.

Кабінет Міністрів України [28], Національний банк України [30] та Антимонопольний комітет України [18] є окремими соціальними інституціями та підпорядковуються Верховній Раді України. Наступним рівнем зображеної ієрархії

є Міністерство фінансів [26] та Міністерство енергетики [25], а також Держпродспоживслужба [24] та НКРЕКП [31], вони всі є підпорядкованими Кабінету Міністрів України. Наступним рівнем йде Державна податкова служба та Державна митна служба [23], що є підпорядкованими Міністерству фінансів України, а також Держенергонагляд, що є підзвітний Міністерству енергетики та НКРЕКП.

Отже, у таблиці 1.1 ми розглянули основні інституції, а також завдання та повноваження у сфері ціноутворення України, зокрема, у паливно-енергетичній галузі.

Державним регулювання охоплено наступні напрямки господарської діяльності в Україні:

1. Паливно-енергетична галузь. Ця сфера включає тарифи на електроенергію, що споживає населення, тарифи на послуги розподілу природного газу. нормативи рентабельності та торгівельні надбавки на паливно-енергетичні ресурси, ціни на природний газ тощо.

2. Транспортні послуги. До складу входять тарифи на перевезення багажу, різного виду вантажів, пасажирів, вантажобагажу за допомогою залізничного транспорту, тарифи на послуги пасажирського транспорту, а також міського електричного транспорту.

3. Послуги зв'язку. Встановлюються тарифи на послуги поштового зв'язку, на телекомунікаційні послуги, на оплату послуг щодо виплати та доставки грошової допомоги громадянам та державних пенсій.

4. Фармацевтична галузь. Контролюються ціни на лікарські засоби, перелік яких встановлений державними органами.

5. Ринок послуг. Сюди можна віднести водовідведення, водопостачання та тепlopостачання, комунальні послуги, утримання будинків та споруд [21].

Задля повного розкриття теми кваліфікаційної роботи хочемо звернути увагу саме на паливно-енергетичний сектор. Для подальшого розгляду потрібно чітко усвідомлювати правовий та інституційний аспекти державного регулювання саме в паливно-енергетичній галузі. Отже, обрана галузь регулюється наступними

нормативними документами: Законами України «Про ціни та ціноутворення» [36], «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального» [21], «Про альтернативні види палива» [17], «Про національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» [31], «Про енергетичну ефективність», «Про газ (метан) вугільних родовищ», Постановою Кабінетів Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство енергетики України», Податковим кодексом України тощо [32, 33, 35].

Є сенс звернути увагу на заходи державного регулювання цін на енергоносії у країнах Європи. Можливі заходи систематизовано у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Методи регулювання цін на енергоносії у країнах Європи

	Зменшення енергетичного податку/ ПДВ	Регулювання роздрібної ціни	Регулювання оптової ціни	Субсидії для вразливих груп	Підтримка бізнесу	Покладання спеціальних обов'язків на державні компанії
Австрія	+			+	+	
Бельгія	+	+		+		
Греція				+	+	+
Данія				+		
Естонія	+	+		+	+	
Іспанія	+	+	+	+	+	
Італія	+			+	+	
Латвія	+			+		
Литва		+		+		
Німеччина	+			+		

Польща	+	+		+		
Румунія	+	+		+		
Угорщина		+				
Франція	+		+	+		+
Хорватія	+			+		
Чехія	+	+		+	+	
Швеція	+			+	+	
Україна				+	+	+

Джерело: [37]

У таблиці позначкою «+» позначені заходи, що застосовуються у перелічених країнах. Можемо спостерігати, що найбільш використовуваними заходи у країнах Європи є зменшення енергетичного податку/ПДВ та субсидії для вразливих груп. З іншого боку, найменша кількість країн використовують покладання спеціальних обов'язків на державні компанії.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН НА ГАЗ ТА НАФТУ НА ПРИКЛАДІ «НАФТОГАЗ УКРАЇНИ»

2.1. Характеристика нафтогазової галузі

Нафтогазова промисловість являє собою галузь важкої промисловості України, підприємства якої займаються розвідуванням, видобуванням, переробкою газу та нафти, а також транспортуванням та зберіганням їх.

Нафтогазова галузь є ключовою складовою паливно-енергетичного комплексу країни, що забезпечує енергетичну стабільність та незалежність держави, саме тому її розвитку приділяється багато уваги.

Останніми роками спостерігалось зниження обсягів споживання природного газу. 2021 рік був роком відновлення економіки та, водночас, і відновлення обсягів споживання природного газу і в Європі. Попит на газ відновився до рівня допандемійного 2019 року, а у деяких країнах, таких як, Німеччина, Італія, Республіка Польща, споживання навіть перевищило рівень 2019 року. Ключовими чинниками стрімкого росту споживання були не тільки швидкі темпи відновлення економік країн Європи, але й високий рівень використання газу підприємствами електроенергетики під час аномально високих температур влітку (зокрема, для компенсації обсягів зниження виробництва електроенергії сегментом гідроенергетики), а також тривалий опалювальний сезон. На відміну від темпів відновлення попиту, видобуток природного газу в Європі продовжував знижуватися, хоча і менш стрімкими темпами [37].

У Європі середньорічна ціна на нідерландському хабі TTF в 2021 році досягла 560 дол. США за 1 тис. куб. м, що є найвищим показником за всю історію ринків природного газу та втричі перевищило середню ціну 2018-2020 рр. У першій половині 2021 року ціни на хабі TTF для продукту з поставкою наступного місяця коливалися в межах 16-35 євро/МВтг, проте з вересня 2021 року коливання значно збільшилися і досягали пікових значень у грудні 2021 року, коли

волатильність цін (тобто зміни ринкових цін та доходів впродовж певного періоду) була найвищою (від 65 до 186 євро/МВтг) [10].

Динаміку цін на природний газ на газовому хабі ТТФ надано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Динаміка цін на природний газ на газовому хабі ТТФ за 2022 рік, євро за 1000 куб.м.

01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22	08.22	09.22	10.22	11.22
843,7	794,6	1226	1203	1018	885,3	1547	2089	2638	1782	1190

Джерело: [10]

Ціни на газ мають тенденцію зростання не тільки у Європі, а й в усьому світі. Потрібно зауважити, що ціна на природний газ в Європі у березні 2022 року сягала 2000 євро, потім ціна знизилася, але стабільно трималася вище 1000 євро за тис. куб.м. У серпні 2022 року розпочалося нове зростання цін на газ та 26 серпня ціна на газ у Європі перевищила психологічну позначку у 3000 євро за тис. куб.м. Відтоді ціни на газ стабільно знижуються. У жовтні 2022 року ціна на газ у Європі ціни на газ опустилися нижче 1000 євро за тис. куб.м., а у листопаді впала нижче 990 євро за тис. куб.м. [37].

Аналізуючи цінову кон'юнктуру на європейському ринку природного газу, важливо розуміти, що вирішальний вплив на рівень цін і волатильність мали саме зловживання домінуючим становищем та газовий шантаж з боку ПАТ «Газпром», бо найстрімкіше зростання цін почалося саме з того моменту, коли російський монополіст періодично відмовлявся бронювати додаткові потужності та збільшував або зменшував поставки.

Останні зниження цін наприкінці 2022 року пов'язані з тим, що прогнози щодо дуже холодної зими поки що не виправдовуються.

Далі розглянемо ринок природного газу України.

Для цього, перш за все, потрібно розглянути таке поняття як енергетичний баланс. Як визначається в Проекті Закону України від 06.12.2011 р. N 9538 «Про

енергетичний баланс України»: енергетичний баланс України – це єдина система показників, що відображає відповідність між надходженням і використанням енергоносіїв в умовах ринкової економіки, кількісну рівність між прибутком і витратою енергії та характеризує структуру виробництва і використання енергії в економіці [22].

Енергетичний баланс України 2021 року характеризується збільшенням обсягів енергоресурсів та, відповідно, споживання енергії на 5,7 млн т н.е. (+7%) – з 86,4 млн т н.е. (нафтового еквіваленту) у 2020 до 92,1 млн т н.е. у 2021 році. В тому числі збільшилися генерація атомної енергії, імпорт вугілля та нафтопродуктів.

Споживання природного газу в Україні знизилось у 2021 році на 2,9% у порівнянні з 2020 роком (з 29,9 млрд куб.м до 28,8 млрд куб.м). При цьому пряме використання газу населенням зросло на 0,4 млрд куб.м (5%) через зниження середніх температурних показників.

У 2021 році нафтогазовими компаніями України було видобуто 19,8 млрд куб.м природного газу, що на 2,2% менше за показник 2020 року (відповідний обсяг відпуску товарного газу склав 18,7 млрд куб.м). 69% загального обсягу видобутку було забезпечено АТ «Укргазвидобування», а 25% – приватними компаніями. Валовий обсяг видобутку АТ «Укргазвидобування» знизився на 4,0% і склав 13,7 млрд куб.м (відпуск товарного обсягу природного газу в 2021 році склав 12,9 млрд куб.м, що на 3,8% нижче рівня попереднього року). Однак, протягом року команді Нафтогазу вдалося змінити вектор видобутку газу зі зниження на збільшення [37].

За 2021 рік в Україну було імпортовано лише 2,6 млрд куб.м газу, що на 13,3 млрд куб.м (-84%) нижче, ніж минулого року та є найнижчим показником за останні роки (при цьому, враховуючи експорт газу, а це був переважно реекспорт газу з ПСГ – підземних сховищ газу, обсяг чистого імпорту склав лише 0,1 млрд куб.м). Протягом 2021 року основний маршрут імпорту газу в Україну пролягав через Угорщину [37].

Зниження обсягів імпорту в 2021 році вдалося досягти за рахунок використання обсягів природного газу в ПСГ. На початок 2021 року загальний обсяг газу в ПСГ України становив 23,7 млрд куб.м, або 77% від загальної потужності ПСГ. У кінці 2021 року рівень газу в ПСГ склав 13,7 млрд куб.м, або 44% від максимальної наповненості, що в рамках середніх значень за 2014-2018 роки. Таке скорочення запасів газу на рекордні 10 млрд куб.м дало змогу оптимізувати та мінімізувати обсяги імпорту в Україну до 2,6 млрд куб.м.

Наприкінці осені 2022 року запаси природного газу в Україні суттєво не змінилися в порівнянні з 2021 роком та складають приблизно 14,4 млрд кубометрів. Але потрібно відзначити, що, за повідомленням прем'єр-міністра України, завдяки досить теплих погодних умов вдалося навіть трохи наростити запаси природного газу за рахунок перевищення видобутку над використанням газу [11].

Важливим аспектом аналізу, який ми проводимо є ціни на газовому ринку України. З початку запровадження ринкового механізму ціноутворення оптові ціни на газ в Україні в основному формуються на основі імпортного паритету, демонструючи доволі високу кореляцію з цінами на європейських хабах. Однак на початку 2021 року ціни в Україні не були такими чутливими до змін цін на європейських хабах, що призвело до зниження спреду (скороченню різниці між цінами в Україні та європейськими хабами). Ця тенденція була здебільшого обумовлена профіцитом ресурсу, що підтверджувався значними запасами газу в українських сховищах. Однак, починаючи з осені 2021 року, форвардні цінові спреди різко зросли, що було спричинено низькими запасами сховищ, зростанням попиту, відновленням імпорту. У травні 2021 році Кабінет Міністрів України більше не продовжив термін дії покладання спеціальних обов'язків для підприємств ТКЕ – комунальної теплоенергетики (згідно постанови Кабміну № 444 від 30 квітня 2021 року термін дії регулювання цін для теплокомуненерго закінчився 20 травня). Однак, щоб уникнути різких цінових коливань, особливо протягом опалювального сезону 2021–2022 років, Група Нафтогаз запропонувала довгострокові цінові пропозиції, тобто фіксація ціни для населення, на природний

газ. Відтак, трирічним договором для ТКЕ передбачено, що протягом першого року дії договору (до травня 2022 року), довгострокова ціна для фіксованого обсягу на потреби населення становитиме 7,42 грн з ПДВ за кубометр. Також з жовтня 2021 року було виділено додатковий обсяг ТКЕ для потреб бюджетних та релігійних організацій за ціною 16,4 грн з ПДВ за кубометр [34]. Окрім цього населенню було запропоновано річний тариф на рівні 7,96 грн з ПДВ за кубометр, що є найнижчим рівнем цін на газ для населення в Європі [11].

Таким чином, можна констатувати класичний приклад заморожування ціни на конкретний вид продукції на певний період часу.

Група Нафтогаз ефективно керує портфелем ресурсу і реалізації для досягнення двох важливих цілей: забезпечення безперервного задоволення потреб своїх споживачів в газовому ресурсі та мінімізації витрат на закупівлю ресурсів в умовах історично високих цін.

Слід наголосити, що Компанія закуповувала імпортований газ не за бюджетні кошти, а повністю за рахунок власних коштів. Такі закупки призвели до поповнення бюджету України податками у подвійному розмірі, коли Компанія сплатила і податок на прибуток, і митний збір за розмитнення імпортованого газу для майбутньої реалізації.

Кінцеві ціни на газ для населення в країнах Європи станом на 1 грудня 2021 року, грн/куб.м наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Кінцеві ціни на газ для населення в країнах Європи, грн/куб.м

Греція	Румунія	Сер. по ЄС	Латвія	Словаччина	Польща	Угорщина	Україна
40,9	35,7	33,5	17,6	15,4	15,2	9,8	9,7

Джерело: [37]

Отже, можемо спостерігати, що в Україні найнижча ціна на газ для населення.

Впродовж березня-квітня 2021 року з компаніями, які мали реалізовувати природний газ для побутових споживачів, Нафтогаз уклав річні контракти на період травень 2021 – квітень 2022 із фіксованою ціною (від 7,4 до 8,8 грн за куб.м). Ціна в цих контрактах далеко не в повній мірі відповідала умовам імпорту газу з європейського ринку, які склалися в цей період, а саме:

1. Спред, тобто різниця між ціною пропозиції та попиту, нижче середньоісторичних. За контрактом спред європейського хабу TTF на рівні 0,45 євро/МВт-год, хоча ринкові пропозиції щодо співставних продуктів склали 1,6 євро євро/МВт-год [10].

2. Умови контракту не відповідали європейській практиці, зокрема були надзвичайно високі ризики невиконання контрагентом умов контракту. Наприклад, фінансові гарантії, причому умовні, контрагенти мали надавати тільки перед наступним опалювальним сезоном, тобто майже за півроку після початку дії контракту і поставок газу. При зниженні цін на оптовому ринку покупці за цими контрактами з високою ймовірністю не виконували б свої зобов'язання щодо закупівлі контрактних обсягів газу. Більшість з цих покупців є частиною груп компаній, і ці групи купували б більш дешевий газ на ринку, ігноруючи свої зобов'язання за контрактом. При підвищенні цін на оптовому ринку покупці за цими контрактами мали законну можливість направляти ці контрактні обсяги не на постачання побутовим споживачам за низькими цінами, а просто перепродавати газ за більш високими цінами в «комерційному сегменті», водночас передаючи своїх побутових споживачів на Постачальника останньої надії (ПОН), який є частиною Групи Нафтогаз. Таким чином покупці залишались з надприбутками, а Нафтогаз мав постачати газ за низькими цінами. І мова не про гіпотетичну можливість, а про реальні факти, які мали місце. Фактично ці контракти більше схожі на «безкоштовні опціони» для покупців газу, в той час як на Групі залишаються всі ризики роздрібного ринку. Саме тому Нафтогаз мав перейти з жовтня-листопада 2021 року на договори про утворення балансуєної групи, в результаті чого обсяги постачання за фіксованими цінами було б обмежено потребами побутових споживачів та виключалась б можливість

перепродавати природний газ промисловості. Запровадження балансуєної групи стало критичним елементом безпеки постачання газу населенню, причому без прямого державного регулювання на кшталт ПСО (покладення спецобов'язків) [27].

Починаючи з травня 2021 року Групою укладені контракти з підприємствами ТКЕ на продаж газу «для потреб населення» на умовах 3-річного контракту, з щорічним переглядом ціни та обсягу. За даними контрактами в перший рік фіксована ціна була встановлена на середньому рівні для постачальників тепла побутовим споживачам (7,4 грн за куб. м). Це було викликано тим, що ТКЕ використовує газ для потреб населення і є оптовим покупцем, тому більш висока ціна була б неприйнятною з політичної точки зору. Альтернативою було продовження урядом дії режиму ПСО з набагато гіршими умовами для Групи. Контракт передбачав перехід з другого року на формульне ціноутворення, яке, в свою чергу, відображувало б зміну цін на оптовому ринку. Зауважимо, що вказаний рівень ціни визначено з очікуванням належної платіжної дисципліни (зокрема наявності у договорах механізму банківської гарантії) та погашення накопичених боргів [11].

НАК «Нафтогаз України» купує газ для потреб людей, потім на умовах постоплати (кошти сплачуються після поставки) продає цей ресурс газопостачальним компаніям. Також газопостачальні компанії розраховуються з Оператором ГТС за те, що газ дійшов до розподільних труб по великій магістральній трубі (послуги транспортування). Облгази (вони опікуються газорозподільними трубами) забезпечують доставку газу споживачу [11].

Існують два типи компаній, які напряду працюють з населенням, – газопостачальні й оператори газорозподільних мереж (ГРМ). Основні функції посередників зображено на рисунку 2.1.

Рисунок 2.1 – Основні функції посередників газопостачання

Джерело: складено автором

Тож до ціни газу (як ресурсу), додається вартість транспортування (магістральними трубами), націнка постачальника за його роботу, вартість доставки (або ж розподілу газу). Зараз фіксована націнка постачальника складає 2,5%, для порівняння в європейських країнах вона зазвичай вище 30%. До цих послуг так само, як і до багатьох інших в Україні, додається податок на додану вартість (ПДВ). Склад та структуру ціни зображено на рисунку 2.2.

Витрати (собівартість) газовидобувної компанії	Чистий дохід				Фіксована націнка газопостачальної компанії	Торгова надбавка Оператора ГТС
	Прибуток	Рента	Акцизний збір	ПДВ		
Оптова ціна підприємства						
Відпускна ціна без ПДВ						
Відпускна ціна з ПДВ						
Відпускна ціна посередника						
Роздрібна ціна						

Рисунок 2.2 – Склад та структура ціни на газ

Джерело: [13, 39]

До набрання чинності Закону України №7038-д [19] рента при видобутку газу на старих свердловинах для сховищ на глибині до 5 км становила 29%, на глибині понад 5 км – 14%. При видобутку газу на нових свердловинах, що пробурені з 2018 року, рента для покладів на глибині до 5 км становила 12%, на глибині понад 5 км – 6%.

Законом №7038-д встановлюється диференціація ренти, залежно від трьох рівнів цін – до \$150/тис. куб. м, від \$150 до \$400 та понад \$400.

Для старих свердловин за ціною від \$150 до \$400 ставки ренти залишаються практично на колишньому рівні (до 5 км – 29% та понад 5 км – 14,5%).

Для старих свердловин за ціною більше \$400/тис. куб. м на сховища на глибині до 5 км ставка на частину до \$400 залишається на рівні 29%, а на частину понад \$400 – зростає до 65% (+2,2 рази), а на поклади понад 5 км – залишається

ставка 14% і також зростання на надприбуткову частину у 2,2 рази – до ставки 31% відповідно.

Для нових свердловин на глибині до 5 км ставки встановлені на рівні 6% (до \$150) та 12% (\$150-400). За ціною більше \$400/тис. куб. м – 12% на частину до \$400 та 36% – на частину понад \$400.

Для нових свердловин на глибині понад 5 км ставки встановлені на рівні 3% (до \$150) та 6% (\$150-400). За ціною більше \$400/тис. куб. м – 6% на частину до \$400 та 18% – на надприбуткову частину понад \$400 [19].

Тобто рентні платежі мають бути стимулом для видобутку газу та освоєння нових свердловин та більш глибоких покладів. Основною функцією ренти є зменшення надприбутку та спекуляції виробників.

Розрахунок ціни реалізації газу, від якої розраховуватиметься рента, пропонується визначати як середньоарифметичне значення митної вартості імпорту та котирувань на нідерландському газовому хабі ТТФ.

Собівартість власного видобутку природного газу є дуже політизованою темою, на якій спекулювали більшість політичних сил протягом всього часу незалежності України. При цьому активно розповсюджуються міфи щодо вкрай низької собівартості власного видобутку, а також щодо підходів до визначення справедливої ціни природного газу.

Собівартість реалізованого природного газу безпосередньо на рівні газовидобувної компанії включає: прямі витрати, до яких входять плата за користування надрами (рента), виробничі витрати на підйом та підготовку газу, амортизаційні відрахування, плата за вхід в ГТС, витрати на проведення геологосейсмічних робіт, а також такі витрати як знецінення нафтогазових активів тощо. Хочемо звернути увагу на те, що собівартість одиниці продукції (тобто середня собівартість кубометру газу) не відображає різницю в витратах видобування на різних родовищах, які мають різні глибини (що впливає як на рівень операційних витрат, так і на рівень плати за користування надрами), геологічні та поверхневі умови, різні дебіти свердловин тощо. Різниця в рівні цієі

собівартості для найбільш економічно ефективних та найменш ефективних родовищ сягає чотирьох разів або навіть більше [37].

У висновку необхідно зазначити, що рентні платежі у повній мірі не виконують свої функції. Хоч їх вводять та диференціюють, але ж різниця в рівні собівартості деяких родовищ залишається більшою у 4 рази, а різниця у відсотках ренти становить 2.2 рази. Від ціни, за якою виробники реалізують свою продукцію, відраховують ПДВ та акцизний податок та залишається оптова ціна підприємства, але ж собівартість дуже розрізняється, а як наслідок і прибуток, тому виникає необхідність вирівнювати прибуток. Зробити це можна за рахунок фіксованих рентних платежів, які мають бути винесені на межі собівартості.

Отже, на наш погляд, необхідно повернути рентні платежі до початкового економічного сенсу та перенести їх за межі собівартості.

Перейдемо до аналізу нафтової галузі. Спочатку розглянемо ринок, споживання та ціни на нафту та нафтопродукти у світі, а потім в Україні.

За даними ЕІА [49] (незалежне агентство США відповідальне за збір, аналіз та розповсюдження інформації стосовно енергії та енергетики), у першому кварталі 2021 року світове споживання нафти та газового конденсату становило 94,2 млн барелів на день, на 0,9 млн б/день (-0,9%) поступаючись відповідному значенню за попередній рік та на 5,6 млн б/день (-5,7%) обсягу споживання у I кв. 2019 (допандемійний рік). Чинниками низького попиту стали поява нових штамів коронавірусу та відновлення карантинних обмежень (локдаунів) у більшості розвинених економік.

Тобто, світове споживання нафти до 2018 року поступово зростало, а починаючи з 2019 року почало знижуватись. У 2022 році знову спостерігається зростання попиту на нафту. За прогнозом ЕІА на 2023 рік світове споживання нафти на нафтопродуктів збільшиться для виробки електроенергії, особливо в Європі.

У відношенні до пропозиції 2020 року, глобальне постачання нафти зросло на 1,9% (1,7 млн б/д), значно відстаючи від рівня 2019 р., коли видобуток складав 100,3 млн б/д.

З метою стабілізації ринку розглядається можливість зняття обмежень на поставки нафти з Ірану та Венесуели, сукупний середньорічний видобуток яких у звітному періоді становив приблизно 3 млн б/д. Перепоною на шляху до розширення виробництва може стати відносно низький обсяг інвестицій у нафтовидобуток. Сукупні інвестиції у проекти видобутку нафти склали 287 млрд дол. США у 2021 р., перевищивши показники 2020 р., проте значно відстаючи від витрат допандемійного періоду.

Після рекордного падіння цін на нафту у квітні 2020 р. на фоні розгортання важких кризових явищ, пов'язаних із пандемією COVID-19, а також недовготривалої цінової війни між Саудівською Аравією та РФ, нафтові котирування набули ознак стабільності з трендом до зростання. Цьому сприяли як глобальні тенденції у боротьбі із захворюванням COVID-19, зокрема розширення програм вакцинації, так і рішення про обмеження видобутку країнами-учасницями ОПЕК+. Низькі ціни також вивели з ринку частину американських приватних виробників, залишивши більш ефективних гравців. Таким чином, середньомісячні котирування на марку Brent у грудні 2020 р. встановилися на рівні 49,5 дол. США за барель, на 21% менше за ціни початку 2020 року [37].

Нафтові котирування утримували зростаючий тренд упродовж усього 2021 р. та на початку наступного періоду. Так, вже 5 січня 2021 р. було оголошено про плани Саудівської Аравії щодо добровільного скорочення власного видобутку на 1 млн барелів на день у наступних двох місяцях (згодом було продовжено до квітня 2021 р.).

На початку 2022 р. котирування на нафту продовжували зростати, з 78,4 дол. США за барель до 86,4 у середині січня та до 91 дол. США за барель наприкінці місяця (+16% до початкової ціни року, найвище значення з 2014 р.). [10].

Від початку березня також збільшувався розрив між котирування Brent/WTI/Azeri та Urals. У довгостроковій перспективі передбачається, що дисконт між Urals та Brent зможе повернутися до звичного рівня у 3-5 дол. США за барель, лише починаючи з 2024 р.

Динаміку цін на нафту марки Brent за 2022 рік (USD/bbl) наведено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Динаміка цін на нафту марки Brent, USD/bbl

01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22	08.22	09.22	10.22	11.22
78,41	89,29	107,6	104,4	106,9	115,9	111,4	99,93	92,17	85,32	92,56

Джерело: [10]

Динаміку цін на нафту марки WTI за 2022 рік (USD/bbl) наведено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Динаміка цін на нафту марки WTI, USD/bbl

01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22	08.22	09.22	10.22	11.22
75,81	88,34	106,2	98,4	104,5	114,9	108,4	93,89	86,29	83,3	85,26

Джерело: [10]

Динаміку цін на нафту марки Urals за 2022 рік (USD/bbl) наведено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 – Динаміка цін на нафту марки Urals, USD/bbl

07.22	08.22	09.22	10.22	11.22
78,14	76,54	74,02	71,61	75,83

Джерело: [10]

Найдорожчою, еталонною маркою нафти є Brent, WTI має трохи нижчу ціну, найдешевшою нафтою є Urals.

На початку 2021 р. маржинальність нафтопереробки в Європі покращувалася, навіть попри зростання ціни сировини та епідеміологічні

обмеження у деяких країнах. Зростання було зумовлене експортом бензину до Західної Африки, що суттєво скорочувало запаси продукції.

У жовтні рентабельність нафтопереробки у Європі зросла на 32% до 5,9 дол. США за барель – найвище значення з жовтня 2019 р. Це відбулося як на фоні розширення споживання продукції через відновлення європейської економіки та збільшення авіаперевезень, так і через вихід ряду НПЗ на ремонти. Зростаючі ціни на газ в Європі сприяли подальшому підвищенню середньої собівартості виробництва.

На початку 2022 р. рентабельність переробки скоротилася на 23% відносно попереднього місяця через високі ціни на нафту та газ, від якого залежать прямо понад 80% нафтопереробних потужностей у Європі. Завантаженість потужностей у січні впала нижче 80% та досягла 81% лише у травні.

Сукупний попит на пальне в Європі в 2021 році додав у порівнянні з кризовим 2020 р., передусім у сегментах авіаційного палива та бензинів, що прямо пов'язано зі зняттям коронавірусних обмежень у країнах ЄС (за даними Eurostat за 2020 р., навіть в умовах локдаунів та скорочення логістичної активності транспортний сектор займав 60% від сукупного споживання нафтопродуктів у ЄС, зокрема, 47,6 % припадало на автотранспорт). За даними Fuels Europe, у 2021 р. попит на нафтопродукти в Європі становив 512,5 млн т. [37].

За прогнозом ІЕА, попри тиск на паливний попит з боку високих цін та згорання ділової активності, в 2022 році споживання нафтопродуктів у розвинутих країнах Європи зросте на 435 тис. барелів на добу, передусім на хвилі відновлення попиту на авіагас. Попит на бензини та дизель характеризуватиметься меншими темпами розширення. Очікується, що високі ціни на газ спровокують збільшення частки рідких нафтопродуктів у опаленні (за даними ІЕА, попит на мазут та інші паливні субститути газу в Європі зріс приблизно на 300 тис. б/д). У більш віддаленій перспективі Європа дотримуватиметься тренду на скорочення споживання дизелю для автотранспорту на користь екологічних замінників [49].

Проблемою залишається відносна технологічна затримка Європи у сфері нафтопереробки – за 20 років не було побудовано жодного великого НПЗ, у той

час як з 2008 року виведено з переробки близько 10% потужностей континенту (за даними KPMG). Згідно з дослідженням Fuels Europe, у 2021 році 75 найбільших НПЗ Європи забезпечили первинну переробку 651 млн т нафти (з них 580 млн т припало на 67 НПЗ країн ЄС), що на 156 млн т (або 19%) менше за показник 2009 року. При цьому ОПЕК очікує, що до 2045 інвестиції в європейські НПЗ складуть 120 млрд дол. США (менше за регіон СНД, нижче тільки в Африці), абсолютна більшість з яких припаде на оновлення обладнання вже існуючих підприємств. За прогнозами McKinsey, у найближчі роки завантаженість європейських НПЗ впаде до 70% через зростання конкуренції на фоні падіння попиту.

На нашу думку, затримки нафтопереробки та недостатня кількість інвестицій у нафтопереробну галузь обгрунтовани тим, що у Європі існує тенденція на скорочення споживання нафтопродуктів та заміщення альтернативними видами палива, а також перехід на електродвигуни. Тому, можливо, у найближчому майбутньому Європа буде намагатися відмовитися від нафтопродуктів.

У 2021 році в Україні було видобуто 2,4 млн т нафти і газового конденсату, що відповідає показниками 2020 р., у тому числі видобуток конденсату і нафти АТ «Укргазвидобування» на рівні 414 тис. т (на 7,2% менше, ніж в 2020 році). Видобуток ПАТ «Укртатнафта» у 2021 році склав 1,5 млн т нафти, що відповідає рівню 2020 року. Видобуток нафти і конденсату приватними компаніями склав 0,5 млн т. Зокрема, найбільша приватна газовидобувна компанія «Нафтогазвидобування» ДТЕК-Нафтогаз за підсумками року видобула 96 тис. т конденсату (+45%) [37].

За даними аналітичного агентства Argus, обсяг переробки сировини на українських підприємствах – Кременчуцькому НПЗ та Шебелинському ВПГКН – зріс на 245,1 тис. т (на 7,3%) порівняно з 2020 роком, склавши 3,59 млн т. Це найвищий показник, зафіксований від початку 2012 року. Зокрема, обсяг переробки нафтової сировини Кременчуцьким НПЗ зріс на 247 тис. т до 3,17 млн т, що є рекордним обсягом переробки з 2010 року. Шебелинський ВПГКН знизив обсяг переробки на 1,9 тис. т у порівнянні із 2020 роком до 420,6 тис. т.

Помісячні обсяги нафтопереробки в Україні у 2021 році (ПАТ «Укртатнафта» та АТ «Укргазвидобування»), тис. т зображено на діаграмі 2.3.

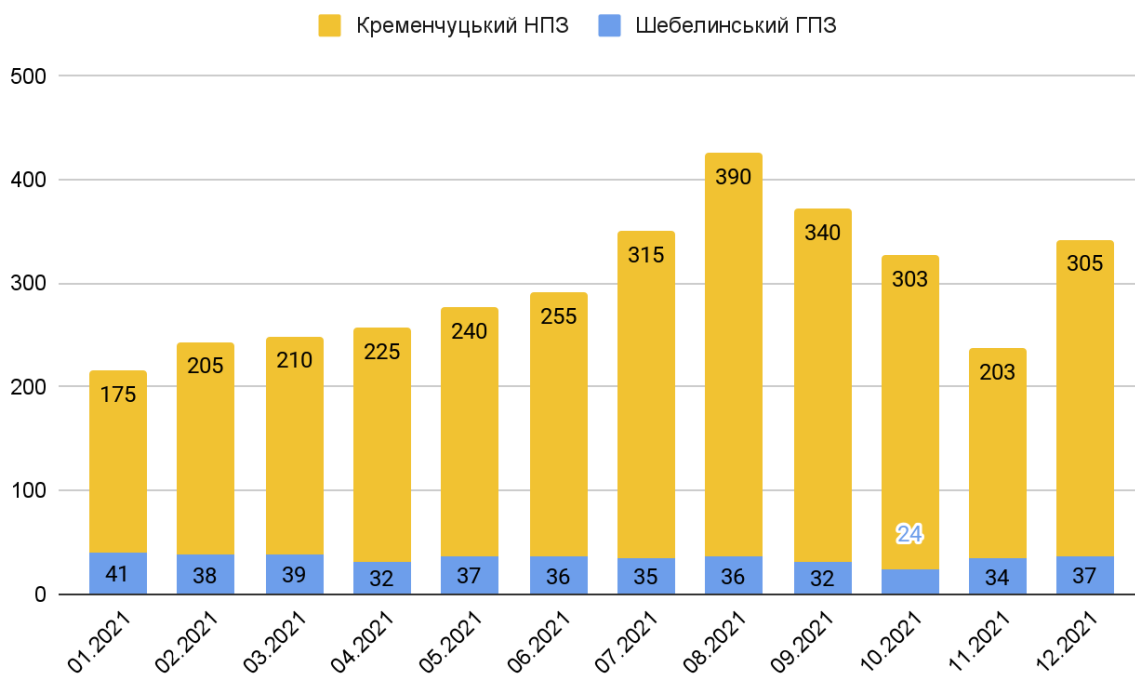

Рисунок 2.3 – Помісячні обсяги нафтопереробки в Україні у 2021 році, тис. т
Джерело: [37]

До 2022 року Кременчуцький НПЗ був найбільшим в Україні нафтопереробним заводом з потужністю 18,6 млн т, забезпечував більше 30 % українського ринку та мав стратегічне значення для енергетичної незалежності України. Кременчуцький НПЗ входить до структури ПАТ «Укртатнафта».

Баланс українського ринку бензинів у 2021 році склав, за даними видання Argus, 2,33 млн т, що більше рівня минулого року на 201 тис. т (приблизно 9,4%). Імпортний ресурс у 2021 році становив 55,4% від загального обсягу ринку – 1,29 млн т; власне виробництво бензинів без врахування обсягів міні-НПЗ, за даними аналітичного порталу Нафторинк, оцінюється в 1,04 млн т і знаходиться практично на рівні показників 2020 року. Левова частка даного обсягу була

вироблена на базі Кременчуцького НПЗ, частка компанії-власника на ринку бензинів складала близько 38%.

Структура пропозиції бензинів на ринку України у 2014–2021 рр., млн т проілюстрована на діаграмі 2.4.

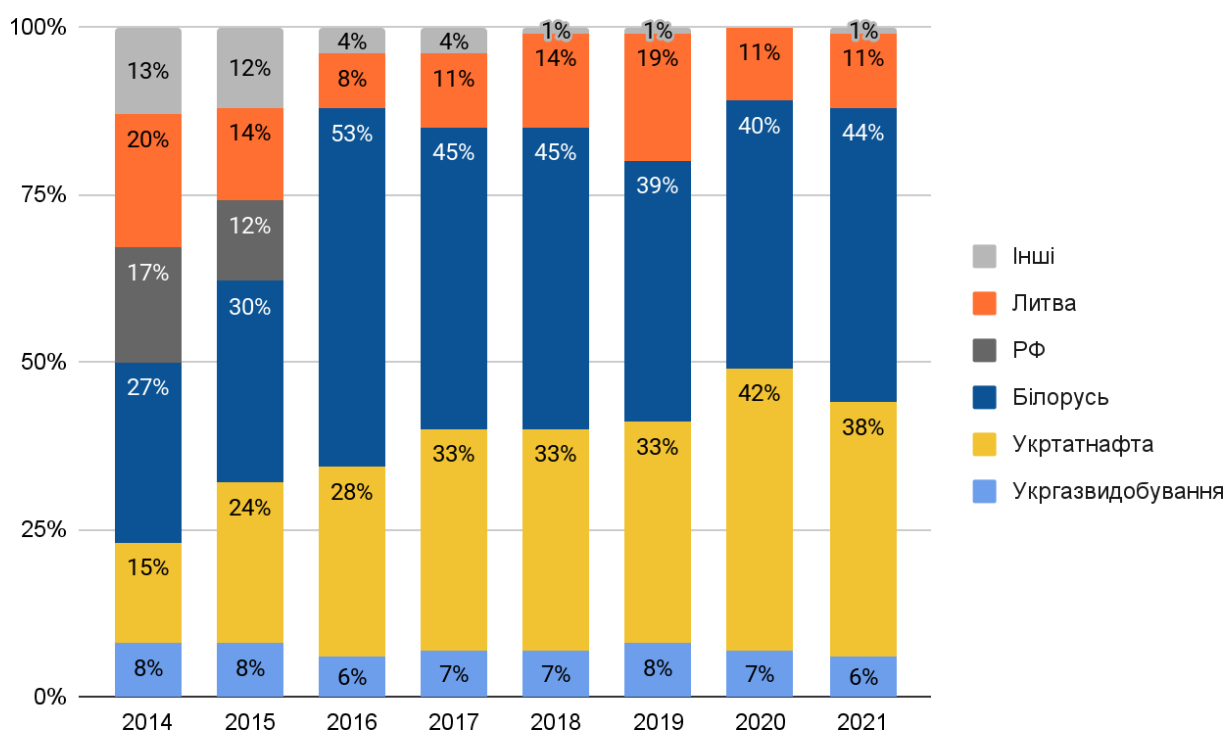

Рисунок 2.4 – Структура пропозиції бензинів на ринку України, млн т
Джерело: [37]

Можемо спостерігати, що за вказаний період у найбільшому обсязі постачали бензини на український ринок Укртатнафта – лідер української нафтогазової галузі, що входить до Групи Нафтогазу, а також інші країни – Білорусь, Литва та ін. У теперішній час Білорусь та РФ не постачає бензини на ринок України. У 2022 році Україна повністю переорієнтувалася на європейський ринок бензинів.

Підприємства Групи Нафтогаз, ПАТ «Укрнафта» та АТ «Укргазвидобування», як найбільші українські видобувачі рідких вуглеводнів, опинилися у критичній ситуації через неможливість передачі нафти та газового

конденсату на переробку. У I півріччі 2022 року відбулося повне переформатування ринку моторних палив в Україні. Імпорт з країни-агресора припинився, постачання з Білорусі та Казахстану теж. Внаслідок виведення з ладу найбільших нафто/газопереробних заводів України відбулось значне скорочення обсягів власного виробництва нафтопродуктів. Було зруйновано понад 30 нафтобаз у більшості регіонів України, а саме Київській, Житомирській, Дніпропетровській, Одеській, Рівненській, Чернігівській, Харківській, Запорізькій, Львівській, Тернопільській, Сумській, Волинській областях.

Наразі постачання нафтопродуктів здійснюється з Польщі, Румунії, Молдови, Болгарії, Угорщини, Литви, Латвії тощо. Географія джерел надходжень сягає Бельгії та Нідерландів. Найбільш активно за час проведення військових дій проходять поставки автотранспортом (на який у 2021 р. припадало лише 3% імпорту) та залізницею. Імпортери змушені були розробляти нові логістичні маршрути постачання, уряд – новий механізм регулювання зростаючого потоку транспорту.

Низка європейських країн скасувала всі вимоги до дозволів для українських перевізників пального, що суттєво полегшило логістику постачання палива (Румунія, Латвія, Словаччина, Болгарія, Угорщина, Австрія, Туреччина, Данія, Італія, Литва, Німеччина). З квітня 2022 року в Україні було спрощено процедуру отримання дозволів на всі види автомобільних перевезень на період дії воєнного стану, до того ж ліцензії оформлюються в електронному вигляді й оприлюднюються через електронні сервіси Державної служби безпеки на транспорті.

2.2 Характеристика організації «Нафтогаз України»

Нафтогаз – найбільша компанія в Україні, яка забезпечує майже 1/5 податкових надходжень до держбюджету, що дозволяє уряду фінансувати військові та гуманітарні потреби країни. Організація забезпечує надзвичайно важливе постачання енергоносіїв державі та громадянам.

Нафтогаз розвиває власний видобуток газу, застосовуючи нові, ефективніші технології, а також розробляє проекти з використання відновлюваних джерел енергії, які можуть принести швидкі результати і зміцнити стійкість української енергетики, особливо галузі тепlopостачання. І, як додатковий плюс, – ці проекти ще відповідають усім вимогам для забезпечення сталого майбутнього.

Після багатьох років системної збитковості Нафтогаз був прибутковим у 2016-2019 роках. На жаль, у 2020 році Компанія знову стала збитковою. У 2021 році, завдяки діям нового менеджменту, Компанія знову стала прибутковою. Характерно, що у 2021 році Нафтогаз вперше продемонстрував прибутковість навіть і без врахування доходів від напряму «Транзит газу», завдяки якому Компанія була прибутковою до 2020 року.

Динаміку прибутковості організації за 2012 – 2021 роки наведено на діаграмі 2.5.

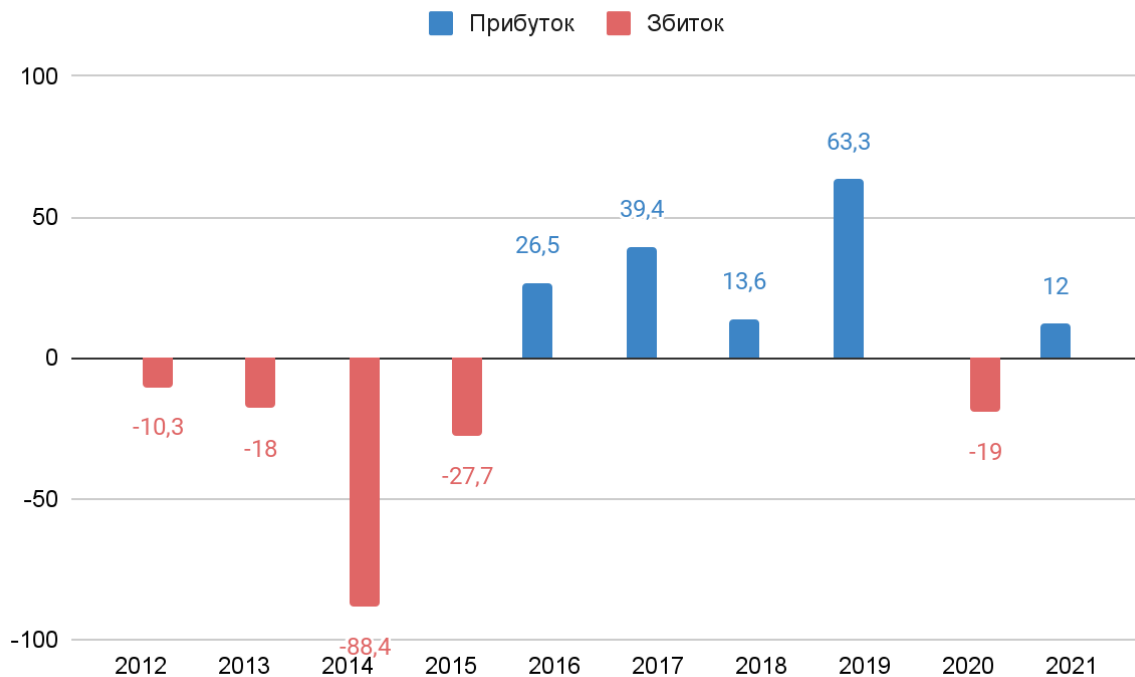

Рисунок 2.5 – Динаміка прибутковості Групи Нафтогаз, млрд грн

Джерело: складено автором

Можемо спостерігати, що Компанія була збитковою у 2012-2015 роках, з 2016 по 2019 роки Нафтогаз був прибутковим. У 2020 році знову збиток, а у 2021 прибуток.

На наш погляд, Компанія отримувала збитки декілька років поспіль тому що був відсутній ринок газу та ціна була і залишається нижче ринкової. Що стосується 2020 року, то низькі тарифи на газ для населення призводять до того, що Компанія не отримує прибуток. Таким чином, низькі тарифи на газ провокують зниження ринкових стимулів щодо вкладання капіталу, інвестування та розвиток власного газовидобутку в країні.

У 2021 році Нафтогаз істотно більше заплатив податків та зборів до державного бюджету України порівняно з 2020 роком. Зауважимо, що у 2021 році Нафтогаз не виплачував державі дивіденди, оскільки Компанія була збитковою у 2020 році.

Частку Групи Нафтогаз у податкових надходженнях до держбюджету в I півріччі 2022 року проілюстровано на діаграмі 2.6.

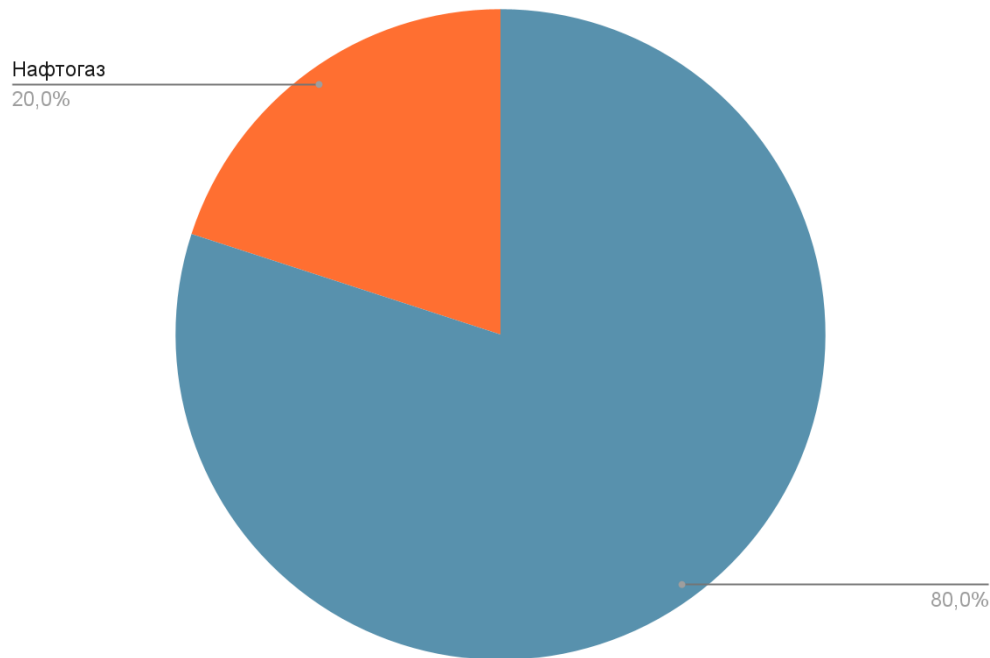

Рисунок 2.6 – Частка Групи Нафтогаз у податкових надходженнях до держбюджету в I півріччі 2022 року

Джерело: [11]

Ми бачимо, що частка Нафтогазу складає 1/5 усіх податкових надходжень до держбюджету за рахунок сплати ренти, акцизу, ПДВ (крім розмитнення), податку на прибуток.

Першорядним завданням, що передує розробці стратегії, є відповідь на питання, чому державі та народіві України потрібна національна інтегрована енергетична компанія Нафтогаз. На це питання відповідає місія Компанії, яку було визначено ще у 2017 році та яка визначає стратегічні вибори, які Компанія зробила та продовжує робити сьогодні. Місія Нафтогазу полягає в тому, щоб «бути двигуном модернізації та професіоналізму в енергетичному секторі України, інтегрованому з Європейським ринком, забезпечуючи безпеку постачання енергії

за конкурентними цінами, при цьому максимізуючи цінність національних ресурсів». Іншими словами, Нафтогаз наразі єдина енергетична компанія в країні, яка здатна забезпечити надійне постачання споживачам енергії за доступними цінами, забезпечуючи одночасно реформу та модернізацію енергетичного сектора та перехід до чистих джерел енергії в інтересах держави та народу України [11].

Водночас Нафтогаз є комерційною компанією, що має бути прибутковою та створювати цінність для клієнтів та партнерів у сталий спосіб із забезпеченням фінансової стійкості, операційної ефективності та високих стандартів охорони праці та довкілля. Саме заради цього в 90-і роки Державний комітет з нафти і газу України був трансформований в національну компанію, оскільки механізми державного управління не є адекватними для управління компаніями.

Стратегічні цілі Групи Нафтогаз:

1. БЕЗПЕКА ПОСТАЧАННЯ

- Підвищити рівень енергетичної безпеки України шляхом збільшення ресурсної бази та ефективного управління видобутком;
- Забезпечити достатність обсягів природного газу для проходження опалювального сезону;
- Розвинути сегменти оптового та роздрібного постачання та попередити можливі вади ринку.

2. ФІНАНСОВА СТАЛІСТЬ

- Підвищити фінансову стійкість всіх етапів ланцюга створення цінності в нафтогазовій індустрії України;
- Забезпечити ефективне управління ціновими ризиками та мінімізувати вплив різкого зростання цін на споживачів.

3. ЗЕЛЕНА ТРАНСФОРМАЦІЯ

- Знизити викиди вуглецю та інших парникових газів на підприємствах Групи Нафтогаз;
- Забезпечити розвиток низьковуглецевих бізнесів – виробництво біометану та біопалив, переведення підприємств теплової генерації на біомасу, виробництва водню тощо.

4. ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА КОМПЕТЕНЦІЇ

- Підвищити технічну та операційну ефективність до рівня співставних компаній;
- Забезпечити розвиток компетенцій за стратегічними напрямками діяльності та факторами створення цінності;
- Забезпечити дотримання найвищих галузевих стандартів у сфері охорони праці, промислової безпеки та охорони довкілля [37].

У забезпеченні ефективної роботи команди Нафтогазу організація спирається на принцип індивідуальної відповідальності, коли керівники юридичних осіб, що здійснюють бізнес-діяльність, беруть на себе зобов'язання щодо досягнення операційних і фінансових цілей та забезпечення фінансової стійкості бізнесів, якими вони управляють. Якщо раніше відповідальність за напрями діяльності була сконцентрована на рівні головної компанії, то сьогодні ми передаємо цю відповідальність на рівень юридичних осіб. При цьому роль головної компанії, крім функцій контролю, полягає головною мірою в тому, щоб побудувати ефективні корпоративні функції, які б допомагали бізнесам ефективно працювати та забезпечували досягнення загальнокорпоративних синергій.

У квітні 2021 року через незадовільні результати роботи Нафтогазу Кабінет Міністрів України прийняв рішення змінити Голову правління Компанії. Через розбіжність у поглядах Голови правління та наглядової ради та інших членів правління Нафтогазу на стратегію розвитку Компанії було втрачено час до початку необхідних перетворень, які стали можливими після відставки наглядової ради та призначення нового правління Нафтогазу у вересні 2021 року.

Отже, на нашу думку, цілі та функції Нафтогазу мають суперечності та протиріччя. Тому що у місії Компанії наголошено щодо максимізації цінності національних ресурсів, тобто реалізації ресурсів за високою ціною, та, одночасно, про постачання енергії за конкурентними цінами, тобто за низькими. Ці два напрями розвитку Компанії протилежні один одному та мають різні шляхи досягнення.

2.3 Державне регулювання діяльності компанії Нафтогаз та ціноутворення на продукцію цієї організації

Перш за все, необхідно розглянути методи, що використовуються державою у сфері регулювання цін на газ та нафту. Потрібно зазначити, що вони поділяються на прямі (адміністративні) та непрямі (економічні).

На рисунках 3.1 та 3.2 для кожного виду продукції позначені методи, що застосовуються для регулювання цін на газ та нафту відповідно.

З прямих методів державного регулювання цін на газ за рисунком 3.1, застосовуються наступні: встановлення заморожених (за термінологією і класифікацією, що використовується безпосередньо в Нафтогазі, вони називаються фіксовані ціни та тарифи) цін та тарифів, контроль за цінами на продукцію великих виробників та монополій (обмеження чи фіксація собівартості або рентабельності, а іноді одного й другого).

З непрямих методів використовуються: заходи, спрямовані на забезпечення певного рівня прибутку, що отримують виробники, окремих видів продукції, а саме непрямі субсидії, вплив на попит та пропозицію газу за допомогою статусу Постачальника останньої надії, а також закупівлі державою газу з наступним перерозподілом.

Збереження непрямих субсидій для побутових споживачів замість ринкових механізмів. Українське суспільство надає перевагу збереженню непрямих субсидій, тобто пільгового кредитування та оподаткування, хоча з економічної точки зору ринкові механізми та адресні субсидії (фінансова допомога окремим групам споживачів тих чи інших соціально-значущих товарів чи послуг) могли би бути значно ефективнішими для України. З 2015 року уряд забезпечував надання таких непрямих субсидій через механізм покладання спеціальних обов'язків (ПСО) на Нафтогаз. При цьому це здійснювалося без компенсації різниці з ринковою ціною, що суперечить стандартним правилам ЄС [27, 37].

Практично весь час з моменту створення Нафтогазу держава використовує його як найбільший механізм надання прихованих субсидій і цей фактор є

суттєвим для розуміння фінансових показників групи та її ролі в енергетичній безпеці, соціальній та політичній ситуації в країні. У 2021 році сума непрямих субсидій, які держава надала споживачам через Нафтогаз, за розрахунками Компанії складає щонайменше 249 млрд грн. Зауважимо, що ця сума в 7 разів перевищує офіційно закладений в Державний бюджет України обсяг житлово-комунальних субсидій на 2021 рік та становить близько 5% номінального ВВП України. У 2022 році сума непрямих субсидій споживачам очікувано збільшиться до 842 млрд грн, або до 19% номінального ВВП [37].

Також окремо ми розглянемо методи, що застосовуються державою для регулювання цін на нафту на рисунку 3.2.

Щодо нафти можна зазначити, що з непрямих методів державного впливу на ціну використовуються заходи, спрямовані на забезпечення певного рівня прибутку окремих видів продукції, особливо податкова політика, а також державні закупівлі нафти. З прямих методів застосовується встановлення меж та діапазонів зміни ціни та контроль за цінами на продукцію окремих великих виробників та монополістів.

Ненадання з державного бюджету компенсації за «різницю в тарифах» (тобто дотацій). Наразі за рахунок Нафтогазу де-факто здійснюється компенсація різниці між реальними витратами та тарифною виручкою теплопостачальних, газопостачальних та газорозподільних компаній. Такий підхід не є сталим навіть в короткостроковій перспективі, в опалювальному сезоні 2022/23. Вирішити проблему покликаний нещодавно прийнятий закон, що передбачає компенсацію різниці в тарифах з державного бюджету. Такий механізм відповідає європейській практиці та забезпечує значно більше прозорості. Однак реалізація закону може бути складною. Однією з причин є значна затримка з його прийняттям. Ця та інші причини призводять до підвищеної уваги до того, щоб уряду вдалося вчасно залучити достатні кошти від міжнародних партнерів, щоб бути спроможним компенсувати цю різницю в тарифах.

Дефолт за єврооблігаціями Нафтогазу. Уряд як акціонер дотепер не дозволив компанії здійснити належні виплати кредиторам. З огляду на цю ситуацію слід

враховувати зростаючі ризики для активів Нафтогазу за кордоном, а також обмежені можливості компанії для залучення зовнішнього фінансування.

Намагання зробити Нафтогаз відповідальним за відбори газу, за які не хочуть або не можуть платити користувачі газотранспортної системи. Оператор газотранспортної системи (ОГТСУ), посилаючись на прийняте минулої осені рішення Регулятора (НКРЕКП) [31], яке компанія оскаржує в суді, всупереч іншим нормативно-правовим актам, продовжує відносити на Нафтогаз відбори газу окремими газорозподільними та теплогенеруючими компаніями, у яких немає постачальника газу, хоча Нафтогаз теж не є і не зобов'язаний бути їхнім постачальником. Регулятор у своєму рішенні визначив, що такі відбори мають відноситися на Нафтогаз (і відповідно Нафтогаз має передавати ОГТСУ відповідний обсяг газу) тому, що Нафтогаз є «постачальником останньої надії». Це є очевидним зловживанням повноваженнями з боку Регулятора і перетворенням європейського механізму «постачальника останньої надії» на можливість безоплатного відбору газу, яка має критично негативний вплив на ринок газу, на фінансову сталість Нафтогазу і, відповідно, на безпеку постачання газу в Україні.

Режим спеціальних обов'язків (PCO) [27], що діяв на ринку з 1 жовтня 2015 року, з 1 серпня 2020 року припинив свою дію для постачання газу населенню. Це був період надзвичайно низьких цін на газовому ринку України та Європи, тому постачальники навіть в умовах відкриття ринку могли робити конкурентні пропозиції за ціною нижчою, ніж коли діяло пряме регулювання цін. Проте цінова кон'юнктура змінилася, ціни з кінця 2020 року почали стрімко зростати, що потребувало певних дій від держави та національної компанії, щоб захистити споживачів та зробити відкриття ринку поступовим. В 2021 році було вжито низку заходів для захисту споживачів від стрімкого зростання цін. В першу чергу це стосується середньострокових контрактів, які Нафтогаз запропонував для постачання газу для потреб населення та бюджетних організацій. Ціна газу для населення в Україні залишається найнижчою серед всіх європейських країн, зокрема через відсутність енергетичного податку та низьку вартість транспортування.

Через практичну відсутність на внутрішньому ринку України довгострокових контрактів, в яких формула ціни згладжує коливання спотових цін, зростання спотових цін на європейських хабах відразу відобразилось на зростанні цін на газ в нерегульованому сегменті, зокрема для промисловості. Відповідні споживачі газу мали або підвищувати ціни на свою продукцію, або скорочувати чи зупиняти виробництво. Зауважимо, що наприкінці року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 1433 «Про затвердження переліку видів продукції, торгівля якими здійснюється виключно на організованих товарних ринках». Це рішення зобов'язало газовидобувні компанії реалізовувати на біржі 20% газу, видобутого в Україні у період дії карантину, але не довше, ніж до 1 травня 2022 року, а також обмежило націнку на український газ в межах 24%. Таким чином виробники соціальних продуктів мали можливість придбати природний газ за ціною, яка була значно нижчою за інші ринкові пропозиції, що стримало зростання цін на найважливіші споживчі продукти.

Після укладення контрактів Регулятором (НКРЕКП) були прийняті рішення, які надали можливість оператору газотранспортної системи (ОГТСУ) відносити на Компанію газ, відібраний підприємствами ТКЕ, у яких немає постачальника. Таким чином Регулятор та ОГТСУ дефакто дали можливість підприємствам ТКЕ відбирати природний газ взагалі без контракту і без оплати. Очевидно, що це не покращує платіжну дисципліну. Варто також згадати, що місцеві органи влади не виконують зобов'язань щодо надання необхідного фінансування підприємствам ТКЕ для розрахунків за придбаний природний газ. Такі зобов'язання вони взяли на себе (в обмін виключення з договорів необхідності надання банківської гарантії) в «Меморандумі щодо сталого проходження опалювального сезону», укладеному між центральною та місцевою владою за участі Компанії [27].

Згадані вище рішення Регулятора (НКРЕКП) та ОГТСУ так само фактично дали можливість і операторам газорозподільних мереж (ОГРМ) відбирати природний газ взагалі без контракту і без оплати. Така ситуація порушує саму суть вказаного механізму та спричинила додаткові витрати Нафтогазу у 2021 році в розмірі більше 4 млрд грн. При цьому необхідно зауважити, що тарифи на

розподіл газу споживачам, які для ОГРМ встановлює Регулятор, є значно нижчими за їхні витрати, зокрема виробничо-технологічні витрати газу (ВТВ), і саме це і є основною причиною того, що ОГРМ не оплачують газ на ВТВ. З іншого боку, оскільки газ фізично витрачається, і це газ державних компаній (в даному випадку не важливо це газ ОГТСУ чи Нафтогазу), то така ситуація є прикладом непрямих субсидій, які держава надає споживачам через державні компанії.

Верховна Рада прийняла урядовий законопроект 19 серпня 2022 року. Закон встановлює мораторій на підвищення тарифів протягом воєнного стану в Україні та 6 місяців після його завершення. Так, забороняється підвищувати для всіх категорій споживачів тарифи на:

- послуги з розподілу природного газу;
- теплову енергію (її виробництво, транспортування та постачання) ;
- послуги з постачання теплової енергії та постачання гарячої води.

З квітня 2022 року в Україні було спрощено процедуру отримання дозволів на всі види автомобільних перевезень на період дії воєнного стану, до того ж ліцензії оформлюються в електронному вигляді й оприлюднюються через електронні сервіси Державної служби безпеки на транспорті.

З травня 2022 року скасовано дозволи на ввезення в Україну пального з країн, які вжили аналогічних заходів на своїй території. 29 червня Україна підписала Угоду про лібералізацію транспортних перевезень з ЄС («транспортний безвіз»), яка скасовує необхідність отримання українськими перевізниками дозволів для здійснення двосторонніх та транзитних перевезень в країни ЄС. Угодою також передбачено визнання українських водійських документів. У 2022 році уряд України продовжив здійснювати контроль за роздрібними цінами на паливо через формулу розрахунку максимальних роздрібних цін на бензини і ДП, яка двічі вдосконалювалась на пропозицію операторів ринку. Зрештою, державне регулювання цін на пальне в роздрібних мережах було призупинене в травні 2022 року, щоб оператори ринку могли забезпечити ринок ресурсом за умов підвищення зовнішніх цін. Урядом у травні 2022 р. було внесено зміни до «Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного,

суднових та котельних палив», яким на час воєнного стану дозволено обіг пального стандартів Євро-3 і Євро-4, що планово мало сприяти, у тому числі, й легалізації виробництва нафтопродуктів на міні-НПЗ. З 18 березня 2022 року внесено зміни до Податкового Кодексу України [13] на період воєнного стану щодо встановлення «0» ставки акцизу на моторні палива (бензини, дизпаливо і скраплений газ тощо) і зменшення ставки ПДВ [34] на дані продукти до 7%, що дозволило стримати зростання цін на пальне. 10 червня постановою уряду до переліку товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню та квотуванню на 2022 рік, віднесено мазут з нульовою квотою (тобто експорт мазуту до кінця 2022 року заборонено) [3, 13].

Хочемо відзначити, що певні спроби створити механізм управління Нафтогазом як національною компанією були зроблені. У 2020 році була Кабінетом Міністрів України була прийнята політика власності Нафтогазу (постанова КМУ від 21 жовтня 2020 року № 982 «Деякі питання діяльності акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України». Ми вважаємо, однак, що цей документ має відповідати насамперед на питання, чому Україні потрібен державний Нафтогаз та чому Компанія не має бути передана у приватну власність. У 2021 році був зроблений важливий крок у напрямі підвищення ефективності державного управління Нафтогазом – були визначені основні напрями роботи Компанії на 2021 рік (постанова КМУ від 27 вересня 2021 року № 1011 «Деякі питання діяльності акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» [3]. Цей крок уможливив дії Нафтогазу щодо забезпечення безпеки постачання та доступності енергії для ключових категорій споживачів.

28 квітня 2021 року на річних зборах акціонерів Компанії Кабінет Міністрів України як єдиний акціонер Компанії, виконуючи функції вищого органу Компанії – Загальних зборів, вніс зміни у роботу органів урядування НАК «Нафтогаз України». Він оцінив роботу правління у 2020 році як незадовільну, зокрема, через фінансові збитки та падіння видобутку. Уряд також припинив повноваження наглядової ради, яка оцінила аналогічні результати роботи як відмінні.

У висновку зазначимо, що вплив держави на функціонування галузі, Нафтогазу та ціни, на їх продукцію достатньо різноманітні та різнопланові, однак у підсумку вони всі взаємопов'язані. Хоча більша частина впливу держави на ціни сприяє їх стабілізації або навіть зниженню, деякі, прямо, а частіше опосередковано, призводять до зростання витрат і у підсумку цін. Тобто різноспрямовано и тому деякі методи викликають протиріччя та не досягають своєї кінцевої мети.

РОЗДІЛ 3. ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОПОЗИЦІЙ ЩОДО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН НА ГАЗ НА НАФТУ

3.1. Шляхи розвитку державного регулювання у нафтогазовій галузі

Для початку необхідно виділити деякі напрямки, що призведуть до покращення державного регулювання у нафтогазовій галузі.

1. Узгодженість очікувань акціонера (держави) та ключових міжнародних партнерів. Бажано мати спільні рамки, які б урівноважували та приводили б до єдиного знаменника очікування акціонера та ключових міжнародних партнерів щодо діяльності державних компаній.

2. Нові політичні традиції ставлення до державних корпорацій не як до урядових агенцій. Державні підприємства часто сприймалися політиками як інструмент для прийняття легких і несталих рішень, а економічна прибутковість, що забезпечує адекватну дохідність на інвестований капітал, не була важливим пріоритетом.

3. Розвиток інституцій для запобігання політичному втручанню. Ефективні ринкові та демократичні інституції мінімізують політичне втручання в роботу державних підприємств задля отримання особистої фінансової та політичної вигоди. Інструментом для цього, зокрема, є забезпечення прозорості та справжньої підзвітності, що допомагає боротися з маніпуляціями навколо державних компаній. Тому Україні необхідно розвивати й посилювати такі інституції, а також інтегруватися в чинні європейські інституції.

4. Призначення наглядової ради НАК «Нафтогаз України». Процес прозорого відбору членів наглядової ради Нафтогазу, що було запущено ще наприкінці жовтня 2021 року, зтягнувся у зв'язку з військовим вторгненням росії в Україну. Незалежні та компетентні члени наглядової ради допомагають забезпечувати справжню підзвітність менеджменту щодо дій в інтересах компанії, всіх зацікавлених сторін, і тому наглядова рада є важливим механізмом захисту від політичного втручання та зловживань.

На наш погляд, основними принципами державної політики у нафтогазовій галузі мають бути наступні:

- формування сприятливого правового та інституційного середовища
- регулювання діяльності суб'єктів у нафтогазовій галузі за допомогою економічних, нормативно-технічних методів тощо
- впровадження та використання матеріальних та нематеріальних стимулів задля раціонального споживання газу та нафти.

Для того, щоб вирішити ці проблеми, необхідно запровадити загальнодержавні системні рішення, що мають бути спрямовані на вдосконалення методів та інструментів державного регулювання нафтогазової галузі. Для досягнення глобальної мети мають бути зроблені першочергові кроки, такі як реформування енергетичної галузі країни, розробка антимонопольного законодавства, а також створення конкурентоспроможного ринку газу та нафти. Для цього необхідна модернізація енергетичних об'єктів та забезпечення енергетичної безпеки в Україні.

Таким чином, державне регулювання нафтогазової галузі має спиратися на систему саме економічних методів та механізмів державної політики. Така система, що поєднує податкові та цінові інструменти, правила інвестування тощо передбачає:

- перехід від фіскальної до стимулюючої функції оподаткування у нафтогазовій галузі;
- залучення інвестицій у нафтогазову галузь країни;
- подолання цінового дисбалансу на окремі види продуктів нафтогазової сфери, впровадження екологічної ренти на газ;
- зменшення державних субсидій;
- реформування ринку газу;
- розвиток потенціалу власного видобутку газу та нафти;
- стримування цін на газ та нафту, що має сприяти на підтримку необхідного паритету цін на енергоносії з урахуванням платоспроможності населення;

– реформа корпоративного врядування.

Що стосується реформи ринку газу необхідно виділити наступні позитивні напрямки:

– Понад 75,6 млрд грн збитків для компанії і для держави попереджено завдяки створенню балансуєчої групи (нова договірна основа, на якій НАК «Нафтогаз України» з 1 жовтня 2021 року почав постачати газ компаніям для подальшого його постачання населенню).

– Балансуєча група була певним перехідним етапом, який дав можливість компанії в першій половині 2022 року практично повністю позбутися посередників, які хоча і називалися «постачальниками», але насправді ніколи не брали на себе ризики справжніх постачальників.

– Опалювальний сезон 2021/2022 року став першим після прийняття закону про ринок природного газу, перед яким держава не застосовувала механізм ПСО (покладання спеціальних обов'язків); цей механізм обгрунтовано критикувався міжнародними партнерами, зокрема через те, що він відповідав європейським нормам тільки назвою; нова архітектура системи постачання газу для потреб населення стала кроком вперед до європейських норм.

– Також таким кроком вперед стали нові закони, які роблять «різницю в тарифах» (між фактичним рівнем і економічно обгрутованим) прозорою, і держава бере на себе зобов'язання її компенсувати через держбюджет – це набагато краще, ніж повністю приховані субсидії через держкомпанії, які ніхто навіть не розраховує; реформи часто починаються саме з прозорості і визнання проблеми [37].

Розвиток потенціалу для збільшення видобутку в середньостроковій перспективі:

– У 2021 році розпочалася робота над розробкою програми істотного приросту запасів та збільшення видобутку в середньостроковій перспективі за рахунок застосування нової для України, але добре відомої у світі, технології «горизонтального буріння» в нетрадиційних колекторах; ця програма може бути запущеною вже наприкінці 2022-го або на початку 2023 року.

– 5 тис. кв. км на площі шельфу Чорного моря в 2021 році було покрито 3D-сейсмікою. Наразі відбувається аналіз отриманих результатів.

– До 10 млрд куб. м зросли запаси за категорією 2P та досягнуто коефіцієнту заміщення запасів на рівні 73%. Для порівняння, у 2020 році приріст запасів становив 5,9 млрд куб. м і показник заміщення запасів 41%.

Реформа корпоративного врядування:

– Необхідно впровадити прозорий процес відбору незалежної наглядової ради Компанії – відкритий, конкурентний, відповідно до міжнародних стандартів.

– Останній такий конкурс був у 2016 року. Але обрані в його результаті незалежні члени наглядової ради звільнилася через рік, звинувативши новий уряд у згортанні реформи. Після цього були призначені, вже без конкурсу, «тимчасові» члени наглядової ради. Але ця «тимчасовість» тривала майже 4 роки. Призначення на інші керівні посади теж не відповідали міжнародним стандартам. Фактично, після успіхів цієї реформи на перших етапах, починаючи з 2018 року, корпоративне врядування в Компанії Нафтогаз почало віддалятися від міжнародних стандартів, що в 2020 році перетворило бізнес-модель на паразитування на державних активах та минулих здобутках. Тому повернення до міжнародних стандартів в корпоративному врядуванні є важливою умовою для сталого розвитку Компанії.

Отже, можна зробити висновок, що українській нафтогазовій галузі необхідна стратегічна державна політика, спираючись на яку будуть функціонувати інструменти державного регулювання нафтогазової галузі України. Важливими завданнями є стабілізація постачання ресурсів, розвиток власного видобутку газу та нафти в Україні, підвищення енергоефективності, екологічності, а також модернізація та автоматизація систем видобутку газу та нафти, що в перспективі забезпечить енергетичну стабільність та безпеку України. Цього можна досягти, якщо створити ринкові умови у нафтогазовій галузі, що вимагає зміни цінової політики держави, реструктуризації енергетичних компаній, удосконалення державного регулювання та корпоративного управління цієї сфери, розвитку конкурентних ринків та залучення іноземних інвестицій.

3.2 Рекомендації щодо визначення видів продукції, ціни на які повинна регулювати держава

Як ми вже відзначили в першому розділі роботи, в ринкових економіках рівень ціни визначається на основі встановлення рівноваги між попитом та пропозицією. Для пропозиції така ціна звичайно відповідає вартості граничного обсягу пропозиції (на українському ринку газу до війни такою ціною була ціна імпортного паритету). За ринкової рівноваги попит знаходиться на рівні пропозиції, і, в умовах здійснення операцій з купівлі-продажу товару за ринковою ціною, ті споживачі, які готові були придбати товар за більш високою ціною, отримують певний зиск, який в економічній теорії називається надлишком споживача. Відповідно, ті виробники товару, які мали нижчу собівартість та готові були продати його по нижчій ціні, також отримують певний зиск, який в економічній теорії називається надлишком виробника. Обсяги таких надлишків визначаються взаємним розташуванням кривих попиту та пропозиції по відношенню одна до одної, що, в свою чергу, зумовлене еластичністю (тобто ступінь змінення одного показника під впливом іншого) попиту та пропозиції за ціною.

Найбільш інформативним показником еластичності попиту за ціною є коефіцієнт еластичності попиту за цінами, який, по-перше, вказує на ступінь еластичності, тобто, якщо він більше 1, тоді попит на даний вид продукції еластичний за цінами, якщо менше 1 – нееластичний. По-друге, якщо знак при коефіцієнті « \rightarrow », тоді залежність між попитом та ціною обернено пропорційна (це характерно для більшості видів продукції), а якщо « $+$ », то залежність прямо пропорційна (це зустрічається досить рідко).

Коефіцієнт еластичності попиту за цінами показує на скільки відсотків зміниться попит при зміні ціни на 1 %.

Якщо маркетологів цікавить значення коефіцієнта еластичності попиту за цінами, перш за все, для того, щоб з'ясувати перспективність застосування стимулюючих знижок ціни для підвищення попиту, то спеціалістів з державного

регулювання цін цей коефіцієнт цікавить, перш за все, як показник для виявлення тих видів продукції, ціни на які треба регулювати. Тобто, якщо коефіцієнт еластичності попиту за цінами за модулем набагато нижче одиниці і знак перед коефіцієнтом « \rightarrow », то це ознаки того, що, можливо, знадобиться регулюючий вплив держави на ціни даного виду продукції. Це пов'язано з тим, що виробник чи продавець даних видів продукції може суттєво підвищувати ціни, збільшуючи свій дохід, а попит при цьому майже не буде змінюватися, тобто буде зменшуватися, але не суттєво. Наприклад, коефіцієнт еластичності попиту за ціною на комунальні послуги, на хліб масових сортів знаходиться на рівні приблизно 0,15 – 0,2.

У разі встановлення регульованої граничної ціни продажу товару, яка є нижчою за ціну рівноваги, виникає ситуація, коли обсяг пропозиції товару зменшується, адже не всі виробники готові продавати товар за новою (більш низькою) ціною. Як результат, зменшується загальний надлишок виробника в економіці, адже виробники не тільки продають менше товару, але і продають його за більш низькою ціною. Споживачі при цьому, хоч і купують менше товару, але отримують його за меншою ціною, ніж це відбувалося б в умовах ринкової рівноваги. Отже, відбувається передача надлишку від виробника споживачу (при цьому цей зиск отримують споживачі, які готові були платити вищу ціну). Однак, встановлення регульованої ціни створює викривлення на ринку та призводить до загального результату, гіршого у порівнянні зі станом ринкової рівноваги, адже оскільки встановлення заниженої ціни стримує виробництво для тих виробників, які б готові були продавати, і споживання для тих споживачів, які б готові були купувати за більш високою ціною. Цей втрачений обсяг і, як результат, втрачена цінність для всіх учасників ринку називається безповоротними втратами [12, с. 58].

Якщо разом з встановленням регульованої ціни, меншої за ціну ринкової рівноваги, держава ставить задачу забезпечити відповідний попит, який виникає за такою ціною, виробники (чи постачальники) забезпечують попит, що перевищує рівноважний, несучи витрати на виробництво або закупівлю товару, які є вищими

за ціну продажу. В такій ситуації зиск, який отримує споживач, суттєво збільшується за рахунок виробників (чи постачальників) або держави, якщо держава здійснює компенсацію витрат. Відбувається не тільки передача майже всього надлишку виробника споживачу, але й виробнику доводиться нести прямі збитки для забезпечення необхідного обсягу пропозиції для покриття попиту. При цьому частина цих збитків іде на надання додаткового субсидування споживачів, а частина є безповоротними збитками на створення більш коштовної пропозиції товару. В той час, як споживач отримує суттєвий зиск від прихованих субсидій, які надаються через регулювання ціни, ця цінність створюється у фінансово несталий спосіб.

В ситуації з ринком природного газу в Україні забезпечення попиту в умовах регульованих цін історично досягалось покладенням спеціальних обов'язків постачання природного газу значній частині споживачів країни на Нафтогаз. При цьому, відповідно до Закону України «Про ринок природного газу», постачальник, на якого покладені спеціальні обов'язки, має право на отримання компенсації економічно обґрунтованих витрат. У разі встановлення регульованих цін за іншим механізмом, ніж покладення спеціальних обов'язків, держава може передбачити інші варіанти відшкодування понесених витрат виробників (чи постачальників). Зрозуміло, що в умовах економічної бідності, рівень якої ще більше зріс через війну, та високих цін на газ, що також є наслідком агресії та газового шантажу з боку російської федерації, встановлення ціни, нижче рівноважної, забезпечує доступність енергії для споживача в тяжких умовах війни. Водночас після закінчення воєнного стану та з початком відновлення української економіки мають в повній мірі враховуватися переваги ринкових механізмів, коли ціна на газ відповідає ціні ринкової рівноваги [1, с. 84].

З економічної точки зору потрібно враховувати, що рівноважна ціна після завершення військового стану та зняття обмежень на експорт природного газу сформується на рівні не нижче рівня експортного паритету. Нижчою за рівень експортний паритету ринкова ціна

бути не може, адже у будь-якого виробника чи постачальника завжди буде в наявності альтернативна можливість експортувати природний газ та отримати європейську ціну, понісши при цьому відповідні транспортні витрати (що і називається експортним паритетом). При цьому, оскільки обсягу власного видобутку природного газу в Україні не вистачало для повного забезпечення попиту, країна мала імпортувати природний газ з Європи за ціною імпортного паритету (тобто сплачуючи європейську ціну за газ та здійснюючи витрати на його транспортування в Україну). Оскільки імпорт природного газу виконував балансує роль, врівноважуючи попит і пропозицію, то рівноважна ціна до війни була ціною імпортного паритету. Водночас важливо враховувати, що ця рівновага формувалася в умовах недосконалої конкуренції. З одного боку, Газпром зловживав своїм домінуючим становищем на ринку, штучно блокуючи пропозицію газу на східному кордоні України, зокрема відмовляючись продавати газ європейським контрагентам з точками передачі газу на кордоні Україна-рф, а також блокуючи транзит через рф газу з Центральної Азії та експорт газу незалежних від Газпрому видобувників. Без таких зловживань можна очікувати, що ціна газу, який фізично би надходив з території рф, була б в Україні на рівні експортного паритету, оскільки альтернативою продажу цього газу в Україні був би експорт цього газу в Європу. Тобто в такому разі імпортний паритет дорівнював би експортному паритету [37].

З іншого боку, державне регулювання на ринку України призводило до вищезгаданих викривлень ринкових стимулів, наслідком чого було економічно неефективне споживання газу та нереалізований потенціал видобутку природного газу та виробництва біометану. Без таких викривлень можна очікувати, що Україна буде експортувати, а не імпортувати газ. За умови усунення хоча б одного з цих викривлень конкуренції, імпортований з Європи газ перестає бути балансуєчим ресурсом.

У першому випадку альтернативою йому став би газ, отриманий на східному кордоні країни, за ціною нижчою від європейської на рівень транспортних витрат. А у другому випадку рівноважна ціна встановилася б на

рівні альтернативної вартості природного газу в умовах надлишку. У будь-якому з випадків це є ціна експортного паритету.

Таким чином, якщо справедливою ціною вважати ціну ринкової рівноваги за умови досконалої конкуренції, то такою ціною для України є експортний паритет. У якості висновку зазначимо, що ринкове ціноутворення дозволить Нафтогазу створювати цінність для споживачів у фінансово сталий спосіб, а державі – суттєво покращити ситуацію з державним бюджетом завдяки як справедливому обмеженню надлишку, який отримують ті споживачі, які можуть платити ринкову ціну, так і, що навіть важливіше, уникненню безповоротних втрат, пов'язаних із забезпеченням попиту за цінами нижче ринкових (тобто неефективного споживання, яке стимулюється наданням прихованих субсидій). Разом з тим, держава зможе захищати найбільш вразливі категорії споживачів через систему адресних субсидій. Ринкові ціни також стимулюватимуть споживачів скорочувати попит, що, в свою чергу, пришвидшить досягнення самодостатності та газової незалежності нашої країни, створення можливостей для експорту та формування ринкової ціни на основі експортного паритету.

У підсумку необхідно зазначити, що занадто низькі ціни не відповідають інтересам газо- та нафтовидобувних компаній. Тому що у такому випадку, ці компанії можуть не отримати достатнього рівня прибутку. Крім того, занадто низькі ціни в довгостроковій перспективі не вигідні і суспільству в цілому. Тому що, по-перше, припиняється, а у кращому випадку уповільнюється, пошук засобів заміщення нафти та газу з використанням електрики, по-друге, низькі ціни провокують залежність від газо- та нафтовидобувних держав, по-третє, існує ризик зниження стимулів до економії енергоресурсів, фінансування інновацій у сфері енергозберігаючих технологій та пошуків нових шляхів отримання енергії. Також слід зазначити, що відповідним державним організаціям необхідно постійно відстежувати рівні і динаміку коефіцієнтів еластичності попиту за цінами по соціально-значущим та стратегічно важливим видам продукції. Це дозволить більш обґрунтовано приймати рішення, пов'язані з регулюванням цін і тарифів на дані види продукції.

3.3 Пропозиції щодо використання методів державного регулювання цін на газ та нафту

Як вже було зазначено у теоретичному розділі та підрозділі 2.3, регулювання рівнів, структури цін та їх співвідношень на макроекономічному рівні потребує формування системи методів втручання держави в цю сферу. Розрізняють прямий та непрямий вплив держави на ціни.

Держава регулює ціни на продукцію базових галузей, в тому числі паливно-енергетичної, на продукцію монополістів та великих виробників, на соціально-значущі та стратегічно важливі товари та послуги.

Класифікацію існуючих методів державного регулювання цін зображено на рис. 3.1. Позначені методи стосуються державного регулювання цін на газ, тобто на продукт паливно-енергетичної галузі, який має велике стратегічне значення для країни.

Рисунок 3.1 - Методи державного регулювання цін на газ

Джерело: складено автором

Як вже було розглянуто у підрозділі 2.3, для регулювання цін на газ та нафту використовуються прямі та непрямі методи.

На нашу думку, непрямі субсидії мають негативний вплив на розвиток галузі та власного видобутку газу в країні. Це пов'язано з тим, що у зв'язку із застосуванням субсидій, підприємства, які їх отримують не мають стимула до економії енергоресурсів та збільшення власного видобутку. Внаслідок таких дій збільшуються зараз та, ймовірно, будуть зростати у майбутньому збитки Нафтогазу. З іншого боку, допомоги населенню, порівняно з Нафтогазом, набагато менше. Тому, на наш погляд, необхідно приділити увагу наданню адресних субсидій населенню, хоча б на певний термін, доки, внаслідок військових дій в

Україні, немає можливості займатися теплозбереженням та економією енергоресурсів.

Щодо заходів, спрямованих на забезпечення певного рівня прибутку необхідно продовжити перегляд положень кредитної та податкової політик для підвищення їх стимулюючого впливу на діяльність підприємств газової галузі, удосконалення законодавства стосовно фіксованих рентних платежів в напрямку їх більшої диференціації в залежності від витрат на облаштування та видобування газу на різних родовищах.

Також необхідно надалі застосовувати заморожування цін на газ на визначений період, але поки що (під час військових дій) більш доцільно використовувати фіксацію цін на конкретному рівні на невизначений термін, доки не стабілізується ситуація в країні. Також, поки що, необхідно продовжувати контроль за цінами на продукцію окремих великих виробників та монополій, тобто контролювати рівні собівартості та обмежувати рівні рентабельності. На наш погляд, є сенс відтворити єдину інституцію, яка б на регулярній основі контролювала виконання положень державної дисципліни цін, відстежувала динаміку цін і тарифів та ініціювала розробку та впровадження заходів для підтримання оптимальних рівнів, структури і співвідношень цін.

Перш за все, на наш погляд, необхідно звернути увагу саме на субсидування в цілому, тобто надання фінансової допомоги покупцям певних видів продукції, та непрямі субсидії зокрема.

Кожне п'яте домогосподарство в Україні протягом 2021 отримувало субсидії. Останніми роками державою виділяється до 50 млрд грн тільки для виплати прямих (адресних) субсидій (і набагато більше – через непрямі субсидії), а кожний четвертий споживач не в змозі своєчасно оплатити рахунки. Зауважимо, що враховуючи повномасштабну воєнну агресію з боку росії, ситуація значно погіршилася у 2022 році [11].

З іншого боку, споживання енергетичних ресурсів в Україні є неефективним – на опалення в Україні витрачається у 2-3 рази більше енергії на 1 кв. м, ніж в країнах ЄС. Це пояснюється тим, що житловий фонд був створений здебільшого

між 1945 і 1970 роками (49%), 90% житлового фонду було створено до 2002 року, коли було введено норми з енергозбереження. Так, середнє споживання теплової енергії коливається від 170 до 250 кВт-год/кв.м, що є результатом поганої або відсутньої теплоізоляції будівель, непроведення модернізації систем опалення.

Тобто виходить замкнуте коло – дефіцит енергетичних ресурсів в значній мірі є наслідком енергоНЕефективності, але при цьому значні можливості по зменшенню споживання не реалізуються десятиліттями (попри декларації) як через брак коштів на впровадження енергоефективних рішень, так і через політичні обмеження [37].

Брак коштів пов'язаний, перш за все, з тим, що, як вітчизняні, так і іноземні інвестори не мають достатніх мотивів вкладати капітал в розвиток газовидобування в Україні з різних міркувань. В тому числі це пов'язано з низьким рівнем фіксованих рішень на газ для населення та деяких інших категорій споживачів. І внаслідок цього неможливістю отримання достатнього рівня прибутковості.

Окрім того, вартість газу завжди була зручною мішенню не тільки для популізму, а і для російської пропаганди, і тому значне підвищення ціни несло ризик соціальної та політичної нестабільності, що в умовах російської агресії стало ризиком для національної безпеки. Крім того, росія фінансово тільки виграла від того, що в Україні ціни на газ встановлювалися на рівні, значно нижчому за ринковий. Це штучно збільшувало попит на газ, а також обмежувало вплив ринкових стимулів на збільшення власного видобутку газу або заміщення газу альтернативними джерелами енергії і підвищення рівня енергоефективності.

Якщо держава надає комусь право купити газ за ціною, що нижче ринкової, виникає явище, яке іноді називають прихованими субсидіями.

Наслідками прихованих субсидій можуть бути:

- Стимулювання неефективного споживання природного газу, відсутність стимулів для економії, наявність можливостей для маніпуляцій та спекуляцій
- Збільшення залежності України від імпорту газу

– Зниження дієвості економічних стимулів для видобутку природного газу, заміщення газу альтернативними джерелами енергії (наприклад, переведення підприємств, які генерують тепло для централізованого опалення, на біомасу та теплові насоси)

– Надання несправедливих (та прихованих) субсидій для споживачів, які б могли б платити за газ за ринковою ціною.

При цьому, оскільки такі споживачі зазвичай більше використовують газу (у них більші будинки тощо), то вони отримують і більші (приховані) субсидії в абсолютному вимірі

– Недоотримання доходів державними газовидобувними компаніями і, як наслідок, менші доходи державного бюджету; оскільки прямі субсидії отримують не всі споживачі, то штучне заниження ціни завжди має прямий негативний вплив на державний бюджет

– Неєфективне управління активами державних підприємств, які використовуються для надання прихованих субсидій.

Також, окремо, ми розглянемо методи, що застосовуються державою для регулювання цін на нафту на рисунку 3.2.

Рисунок 3.2 - Методи державного регулювання цін на нафту

Джерело: складено автором

Щодо нафти, як було розглянуто у підрозділі 2.3, необхідно зазначити, що, як і в випадку з газом, необхідно продовжити удосконалення законодавства, проводити більш ефективну податкову та кредитну політики для збільшення власного видобутку нафти та її більш ефективного використання.

З прямих методів, на наш погляд, встановлення меж та діапазонів зміни ціни є необхідним, задля стримування темпів зростання цін на нафту внаслідок маніпуляцій з боку росії.

В нафтовій галузі за рахунок державного регулювання цін необхідно підтримувати такі ж тенденції, як і в газовій сфері (збільшення власного

видобутку, економія національних ресурсів та інші), бо газ та нафта завжди взаємопов'язані.

Отже, наведені вище аргументи красномовно доводять, що непрямі субсидії – величезна проблема для України, тому її неправильно замовчувати, але водночас в поточних умовах вона не має простого рішення. Відносно безболісний перехід з непрямих на виключно адресні субсидії потребує якісно нового рівня діджиталізації, а в умовах війни є проблеми з адмініструванням навіть поточної системи субсидій. Це вже не кажучи про те, що по-справжньому економічне стале рішення – суттєве підвищення доходів громадян внаслідок підвищення продуктивності їхньої праці, – вимагає як мінімум завершення війни. Але те, що точно можна і потрібно робити як після війни, так і, наскільки це можливо, під час війни – це скорочувати використання природного газу зокрема через жорсткі заходи економії, через термомодернізацію будівель та мереж, через перехід на використання в якості палива біомаси та впровадження теплових насосів, інших передових енергозберігаючих технологій.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи теоретичний розділ кваліфікаційної роботи, потрібно відзначити, що, процес ціноутворення базується на основі методології, тобто на сукупності загальних правил та методів, за якими формується ціна. Ці правила пов'язані найчастіше з макроекономічними особливостями господарської системи та різними сферами ціноутворення. Виходячи з цього, методологічні засади можуть бути загальними як для групи суміжних підприємств, галузей, так і для економіки в цілому. Основні методичні правила визначаються державними органами влади. Здійснення політики ціноутворення відбувається за допомогою як прямих, так і непрямих методів державного регулювання цін. Треба зазначити, що у більшості країн світу регулювання цін здебільшого здійснюються за рахунок використання економічних (непрямих) методів регулювання ціни. А в нашій країні ще досить широко продовжують використовувати й адміністративні (прямі) методи, які зазвичай потребують менших витрат коштів державного бюджету, а також більш оперативно впливають на економічні процеси, хоча іноді ініціюють деякі негативні наслідки.

Поліпшення фінансового становища та здійснення господарської діяльності підприємствами газової галузі безпосередньо залежить від удосконалення нормативно-законодавчої бази. Особливо це стосується законодавства з оподаткування, оскільки податкова політика не залишає можливості для реалізації планів покращення діяльності у газовій галузі.

Складною залишається процедура встановлення цін на нафту, нафтопродукти і газ, які встановлюють в залежності від рівня світових цін, які щорічно зростають.

У нафтогазовій галузі України ключову роль відіграє Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України». Нафтогаз – найбільша компанія в Україні, яка забезпечує майже 1/5 податкових надходжень до держбюджету, що дозволяє уряду фінансувати військові та гуманітарні потреби країни. Організація забезпечує надзвичайно важливе постачання енергоносіїв державі та громадянам.

Нафтогаз розвиває власний видобуток газу, застосовуючи нові, ефективніші технології, а також розробляє проекти з використання відновлюваних джерел енергії, які можуть принести швидкі результати і зміцнити стійкість української енергетики, особливо галузі теплопостачання. І, як додатковий плюс, – ці проекти ще відповідають усім вимогам для забезпечення сталого майбутнього.

На нашу думку, цілі та функції Нафтогазу мають суперечності та протиріччя. Тому що у місії Компанії наголошено щодо максимізації цінності національних ресурсів, тобто реалізації ресурсів за високою ціною, та, одночасно, про постачання енергії за конкурентними цінами, тобто за низькими. Ці два напрямки розвитку Компанії протилежні один одному та мають різні шляхи досягнення.

Наведені аргументи у підрозділі 3.3 красномовно доводять, що непрямі субсидії – величезна проблема для України, тому її неправильно замовчувати, але водночас в поточних умовах вона не має простого рішення. Відносно безболісний перехід з непрямих на виключно адресні субсидії потребує якісно нового рівня діджиталізації, а в умовах війни є проблеми з адмініструванням навіть поточної системи субсидій. Це вже не кажучи про те, що по-справжньому економічне стале рішення – суттєве підвищення доходів громадян внаслідок підвищення продуктивності їхньої праці, – вимагає як мінімум завершення війни. Але те, що точно можна і потрібно робити як після війни, так і, наскільки це можливо, під час війни – це скорочувати використання природного газу зокрема через жорсткі заходи економії, через термомодернізацію будівель та мереж, через перехід на використання в якості палива біомаси та впровадження теплових насосів, інших передових енергозберігаючих технологій.

У якості висновку зазначимо, що ринкове ціноутворення дозволить Нафтогазу створювати цінність для споживачів у фінансово сталий спосіб, а державі – суттєво покращити ситуацію з державним бюджетом завдяки як справедливому обмеженню надлишку, який отримують ті споживачі, які можуть платити ринкову ціну, так і, що навіть важливіше, уникненню безповоротних втрат, пов'язаних із забезпеченням попиту за цінами нижче ринкових (тобто

неефективного споживання, яке стимулюється наданням прихованих субсидій). Разом з тим, держава зможе захищати найбільш вразливі категорії споживачів через систему адресних субсидій. Ринкові ціни також стимулюватимуть споживачів скорочувати попит, що, в свою чергу, пришвидшить досягнення самодостатності та газової незалежності нашої країни.

На наш погляд, основними принципами державної політики у нафтогазовій галузі мають бути наступні:

- формування сприятливого правового та інституційного середовища;
- регулювання діяльності суб'єктів у нафтогазовій галузі за допомогою економічних, нормативно-технічних методів тощо;
- впровадження та використання матеріальних та нематеріальних стимулів задля раціонального споживання газу та нафти.

Таким чином, державне регулювання нафтогазової галузі має спиратися на систему саме економічних методів та механізмів державної політики. Така система, що поєднує податкові та цінові інструменти, правила інвестування тощо передбачає:

- перехід від фіскальної до стимулюючої функції оподаткування у нафтогазовій галузі;
- залучення інвестицій у нафтогазову галузь країни;
- подолання цінового дисбалансу на окремі види продуктів нафтогазової сфери, впровадження екологічної ренти на газ;
- зменшення державних субсидій;
- реформування ринку газу;
- розвиток потенціалу власного видобутку газу та нафти;
- стримування цін на газ та нафту, що має сприяти на підтримку необхідного паритету цін на енергоносії з урахуванням платоспроможності населення.

У підсумку необхідно зазначити, що занадто низькі ціни не відповідають інтересам газо- та нафтовидобувних компаній. Тому що у такому випадку, ці компанії можуть не отримати достатнього рівня прибутку. Крім того, занадто

низькі ціни в довгостроковій перспективі не вигідні і суспільству в цілому. Тому що, по-перше, припиняється, а у кращому випадку уповільнюється, пошук засобів заміщення нафти та газу з використанням електрики, по-друге, низькі ціни провокують залежність від газо- та нафтовидобувних держав, по-третє, існує ризик зниження стимулів до економії енергоресурсів, фінансування інновацій у сфері енергозберігаючих технологій та пошуків нових шляхів отримання енергії. Також слід зазначити, що відповідним державним організаціям необхідно постійно відстежувати рівні і динаміку коефіцієнтів еластичності попиту за цінами по соціально-значущим та стратегічно важливим видам продукції. Це дозволить більш обґрунтовано приймати рішення, пов'язані з регулюванням цін і тарифів на дані види продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гладких Д. М. Держава як суб'єкт цінового регулювання / Банківська справа. 1998. №4.
2. Гладких Д. М. Форми і методи державного регулювання цін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.02.03. Київ, 1999. 42 с.
3. Деякі питання акціонерного товариства “Національна акціонерна компанія “Нафтогаз України””: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2021 № 1011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1011-2021-%D0%BF#Text>
4. Деякі питання Державної інспекції енергетичного нагляду України: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 14.02.2018 № 77. Дата оновлення: 17.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2018-%D0%BF#Text>
5. Економічна теорія: підручник./ В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: КНТЕУ, 2017. 608 с.
6. Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС: веб-сайт. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/zona-vilnoyi-torgivli-mizh-ukrayinoyu-ta-yes>
7. Кареба М. І. Ціни та ціноутворення. Миколаїв: МДАУ, 2017. 100 с.
8. Кейнс, Дж. М..Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей : реферат- дайджест / Д. М. Кейнс ; референт-уклад. В. М. Фещенко ; Асоціація українських банків. - К. : [б.в.], 1999. 189 с.
9. Могильний О. М. Державне регулювання економіки: навч. посібник. Київ: ІПК ДСЗУ, 2006.
10. Мінфін: веб-сайт. URL: <https://minfin.com.ua/>
11. Нафтогаз України: веб-сайт. URL: <https://gas.ua/uk/home>
12. Основи ціноутворення: підручник / за ред. Д. І. Олійника, О. А. Кириченка, М. П. Денисенка. Київ: Професіонал, 2009. 384 с.

13. Податковий кодекс України : Закон країни від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>.
14. Посохов І. М. Державне регулювання цін на продукцію соціального значення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.03. Харків, 2009. 19 с.
15. Посохов І. М. Механізми державного регулювання цін на соціально значущі товари / І. М. Посохов, В. Г. Штучний // Вісник НТУ «ХП». Збірник наукових праць. Тематичний випуск: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків : НТУ «ХП», 2006. – № 41(2). – С. 66 – 71.
16. Посохов И. М. Объективная необходимость и цели государственного ре-гулирования цен / И. М. Посохов //Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Економічна серія. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2005. – № 719. – С. 102 – 107.
17. Про альтернативні види палива: Закон України від 14.01.2000 № 1391-XIV. Дата оновлення: 11.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1391-14#Text>
18. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 № 3659-XII. Дата оновлення: 07.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>
19. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо запровадження диференційованої рентної плати за видобування газу природного: Проект Закону України від 23.02.2022 р. N 7038-д. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ji07055a?an=105>
20. Про Державну митну службу України: Указ Президента України від 29.11.1996 № 1145/96. Дата оновлення: 30.04.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1145/96#Text>
21. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального : Закон України від

19.12.1995 № 481/95-ВР. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/go/481/95-%D0%B2%D1%80>.

22. Про енергетичний баланс України: Проект Закону України від 06.12.2011 № 9538 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/jf7cy00a>

23. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 06.03.2019 № 227. Дата оновлення: 14.06.2022. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#Text>

24. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 02.09.2015 № 667. Дата оновлення: 16.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-%D0%BF#Text>

25. Про затвердження Положення про Міністерство енергетики України: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 17.06.2020 № 507. Дата оновлення: 04.08.2022. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/507-2020-%D0%BF#Text>

26. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 20.08.2014 № 375. Дата оновлення: 12.07.2022. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text>

27. Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення, Перелік від 06.03.2022 № 222. Дата оновлення: 13.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-2022-%D0%BF#Text>

28. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. Дата оновлення: 19.11.2022. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>

29. Про Митний тариф України : Закон України від 04.06.2020 № 674-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/674-20>.

30. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. Дата оновлення: 16.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>
31. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22.09.2016 № 1540-VIII. Дата оновлення: 16.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19#Text>
32. Про нафту і газ: Закон України від 12.07.2001 № 2665-III. Дата оновлення: 22.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2665-14#Text>
33. Про оподаткування акцизним збором : Лист; ДПА України від 05.06.2009 № 11930/7/21-0117. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v1193225-09>.
34. Про податок на додану вартість: Консультації; Державна фіскальна служба від 21.11.2017 № 2679/6/99-99-15-03-02-15/ПК. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v2679872-17>.
35. Про ринок природного газу: Закон України від 09.04.2015 № 329-VIII. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text>
36. Про ціни і ціноутворення: Закон України від 21.06.2012 р. № 5007-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5007-17>.
37. Річний звіт НАК «Нафтогаз України» URL: <https://www.naftogaz.com/short/67171076>
38. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: навч. посібник. 4-е вид. випр. Київ: Знання, 2007. 271 с.
39. Тормоса Ю. Г. Ціни та цінова політика: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2001. 122 с.
40. Третяк Г. С., Бліщук К. М. Державне регулювання економіки та економічна політика: навч. посібник. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 128 с.
41. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода; Україна від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

42. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: навч. посібник. Київ: Знання, 2006. 435 с.
43. Шкварчук Л. О. Ціноутворення: підручник. Київ: Кондор, 2008. 460 с.
44. Штучний В. Г., Єрмакова К. П. Аналіз дієвості методів державного регулювання цін на газ. URL: <http://www.iei.od.ua/preview/134-conf-france-8>
45. Штучний В. Г., Єрмакова К. П. Обґрунтування пропозицій щодо впливу державного регулювання цін на діяльність підприємства ПРАТ «АРТВАЙНЕРІ». URL: https://openscilab.org/wp-content/uploads/2021/06/suchasni-vikliki-i-aktualni-problemi-nauki-osviti-ta-virobnictva-mizhgaluzevi-disputi_2021_06_11.pdf
46. Штучний В. Г. Удосконалення формальних прийомів і методів аналізу середовища організації за рахунок підвищення їх інформативності шляхом деталізації чинників. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. Економіка. 2017. Вип. 93. С. 152-161.
47. Нафтогаз України: веб-сайт. URL: <https://gas.ua/uk/home>
48. A. Shleifer. Understanding Regulation. European Financial Management, Vol. 11, No. 4. 2005. 439-451 p.
49. Energy Information Administration (EIA): web-site. URL: <https://www.eia.gov/>
50. Principles for Economic Regulation: website. URL: Principles for Economic Regulation (publishing.service.gov.uk).
51. Tjalling C. Koopmans Research Institute. Review Of Economic Theories Of Regulation. The Netherlands. 2010. 61 p.